

תנובות שדה

גיליון מס' 85
אב - אלול תשס"ט

מחיר מגוי שנתו - 54 ₪

בהוצאת
המכון למצוות התלויות בארץ
בנשיאות מרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א
בית עוזיאל

כתובת:

מערכת תנובות שדה
המכון למצוות התלויות בארץ
מושב בית עוזיאל
ד.נ. שמשון מיקוד 99794
טלפון: 08-9214829 08-9216829 פקס: 08-9207911
macon1@bezeqint.net
WWW.HAMACHON.CO.IL

המערכת:

הרב שניאור ז. רווח, הרב אליהו ראש, הרב יוסף מאיר שטורך

עורך:

הרב יוסף מאיר שטורך - Imeir2@neto.bezeqint.net

המעוניינים להכניס מאמרים או תשובות לחוברת, מעבר לשני
עמודים, מתבקשים לשלוח ע"ג תקליטור

***

החוברת י"ל בסיוע:

משרד המדע – מינהל התרבות
המועצה האיזורית גזר

***

© כל הזכויות שמורות

תוכן העניינים:

ה	חודש אלול	מאמר מערכת:
ח	הרה"ג רבי שניאור ז. רווח רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ	מידע הלכתי:
ט	מו"ר הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א הרב הראשי לישראל	בעניין חרקים בתותים ודין חרקים קטנים מאד שאינם נראים לעין:
כב	הרה"ג רבי שניאור ז. רווח רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ	בעניין חרקים בתותים – (מכתב להגרש"מ עמאר שליט"א):
כט	המעבדה לבדיקת נגיעות במזון שע"י המכון למצוות התלויות בארץ	תוצאות מחקר על נגיעות התותים בחרקים, ואופני הסרתם
לד	הרה"ג רבי אליהו ראש חוקר תורני ראשי ומנהל תחום פסיקה הלכתית של המכון	אסור להנות מהעולם הזה בלא ברכה
מא	הרב יוסף צברי שליט"א מח"ס "ויען יוסף"	בדין נטע רבעי – (המשך המאמר מהגיליון הקודם):
מז	מדור שו"ת – שאלות שנשאלו בבית ההוראה שע"י המכון למצוות	מדורים:

- מאמר מערכת-

חודש אלול!

עניינו של חודש אלול מבואר בפרקי דר"א ומובא בטור תחילת הל' ראש השנה (או"ח סימן תקפא) וז"ל: "תניא בפרקי ר"א בר"ח אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל לוחות אחרונות והעבירו שופר במחנה משה עלה להר שלא יטעו עוד אחר ע"ג והקב"ה נתעלה באותו שופר שנאמר (תהלים מ"ז) עלה אלהים בתרועה וגו' לכן התקינו חז"ל שיהו תוקעין בר"ח אלול בכל שנה ושנה (ע"כ לשון פדר"א וממשיך הטור ומביא מדברי הרא"ש סוף ר"ה): וכל החדש כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה שנאמר (עמוס ג') אם יתקע שופר בעיר וגו' וכדי לערבב השטן".

מבואר בדברי הטור שישנם ג' ענינים בחודש אלול: א'. תקנת חז"ל לתקוע בשופר בר"ח אלול – זכר למה שהעבירו שופר במחנה. ב'. תקנה לתקוע בכל החודש בכדי לעורר לתשובה. ג'. תקנה לתקוע בכל החודש גם בשביל לערבב את השטן.

תקיעת השופר במחנה היתה למטרה שלא יטעו בחשבון ארבעים יום ויבואו לעבוד עבודה זרה וכמו שטעו בארבעים הימים הראשונים ובאו לחטא העגל. ורואים שדבר זה גרם עילוי מיוחד להקב"ה עד כדי כך שהשפעתה של תקיעה זו נקבעה לדורות כמועד מן המועדות. ויש להבין מהו ענינו של אותו עילוי מיוחד שהיה להקב"ה בתקיעה זו, והלא דבר הוא...!

ובבית יוסף על הטור שם סק"א, "לכן התקינו חז"ל שיהיו תוקעין בראש חדש אלול וכו' שנאמר אם יתקע שופר בעיר וכו': איכא למידק, שכבר הביא ראייה משופר שתקעו במדבר ולמה ליה תו לאיתווי ראייה מאם יתקע שופר בעיר. יש לומר משום דאיכא למידחי דאף על פי שעל ידי שופר נמנעו ישראל במדבר מלחטוא אינו מפני שהשופר מיוחד לכך דהוא הדין אם היו מעבירין כרוז היו נמנעים על ידו מלחטוא לכך הביא מאם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו דמשמע שקול השופר גורם להחריד האדם מפחד ה' ומהדר גאוונו: ועוד יש לומר דמשופר המדבר לא למדנו אלא שעל ידו נמנעו מלחטוא אבל עדיין אנו צריכין ללמוד שעל ידי קול שופר אדם מתעורר לשוב בתשובה ולכך הביא פסוק דאם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו".

ומבואר מדבריו שבני ישראל לא הסתפקו בהעברת כרוז על מנת שלא יטעו בחשבון אלא בחרו לעשות את הכרוז על ידי תקיעה בשופר משום שתקיעה זו מעוררת

לתשובה. והן אמנם יש לעיין מדוע בחרו לעשות כן ומה השייכות המהותית של התעוררות לתשובה לעניין הכרוז ההוא. ואולם לאור הנ"ל הרי שמסתבר לומר שהעילוי המיוחד שהיה להקב"ה על ידי השופר לא היה רק מצד מה שהוא היווה סימן שלא יטעו, אלא ממה שבחרו לנקוט לעניין זה בקול השופר המעורר לתשובה ומובן אפוא סוד העילוי המיוחד שהיה בתקיעה זו. ומובן לפי זה הקשר והשייכות שבין תקיעת שופר זו לקביעת הימים הללו כימי התעוררות לתשובה והוא מכח סגולת השופר ההוא אשר בחרו לתקוע בו על מנת לעורר לבני לתשובה.

ונראה שסוד הדבר טמון בנוטריקון של "אלו"ל" – אני לדודי ודודי לי. במשפט זה טמון כח מיוחד המהווה את בסיסו של עולם התשובה, והוא שיש סייעתא דשמיא מיוחדת למי שמתעורר לשוב אל ה', שעל ידי ההתעוררות גופה - להתקרב להקב"ה, הרי שהקב"ה מתקרב אל האדם, והיינו אני לדודי – ואז – דודי לי.

ובאמת שדבר זה הוא מיסודי התשובה וכמש"נ (מלאכי ג ז): "שובו אלי ואשובה אליכם". ובדברים (ל ב) נאמר: "ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום וּבִנִּיךְ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ", ואומר בסוף הענין (דברים ל ו): "ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלהיך", פירוש: אפילו בדבר שאין בך כח להשיג, הקדוש ברוך הוא ימול לבבך ויתן לך כח לעשותו (אורחות צדיקים). וכן נאמר (ירמיה ג כב): "שובו בנים שובבים - ארפא משובתיכם". וכן הוא אומר (תהלים קמה יח): "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת".

ויסוד הדבר הוא ממ"ש ((שבת י"ד, יומא ל"ח, ע"ז נ"ה ומנחות כ"ט) על הפס' (משלי ג') אם ללצים הוא יליץ ולענונים יתן חן? בא לטהר מסייעין אותו, בא לטמא פותחין לו. וכן דרשו עוד במסכת מכות (דף י:): אמר רבה בר רב הונא אמר רב הונא, ואמרי לה אמר רב הונא א"ר אלעזר: מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים - בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו וכו'.

ואשר נראה שסגולת הימים הללו מראש חודש אלול הינה הסייעתא דשמיא המיוחדת שיש למי שמעורר עצמו לתשובה להיות הקב"ה מקרבו אליו, וסייעתא זו לעניין תשובה קיימת ביתר שאת וביתר עוז בימים אלו מאשר בשאר ימות השנה, וכמו שמבואר בזה בדברי המשנה ברורה – "ואיכא אסמכתא מקרא אני לדודי ודודי לי ר"ת אלול וס"ת עולה מ' כנגד ארבעים יום מר"ח אלול עד יוה"כ. כי באלו ארבעים יום התשובה מקובלת להיות לבו קרוב אל דודו בתשובה ואז דודו קרוב לו לקבל תשובתו מאהבה. ועוד סמך מקרא ומל ד' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך ר"ת אלול". ואשר על כן יש לנצל ימין אלו להתעוררות בתשובה ולכך נוהגים לקום באשמורת הבקר על מנת

לומר סליחות ותחנונים וכן תקנו לתקוע בשופר על מנת לעורר בתשובה בימים הללו.

ונראה שסגולה זו של ימים אלו שואבת את כחה מן אותה תקיעת שופר שהעבירו במחנה על מנת שלא יטעו בחשבון וישבו למעשה העגל, ובאמת שמעשה זה של העברת כרוז על מנת שלא יטעו ויחטאו, דבר זה גופו הינו מעשה של תשובה, באשר הם הראו כי הם חרדים מלעבור ולשנות על חטאם ומייעדים לכך זהירות מופלגת בדבר על ידי הכרזת הכרוז. ואולם בזה שהם השתמשו לשם כך בקול השופר המעורר לתשובה, הרי שמטרת עניין זה היתה לחזק את הצלחת הדבר על ידי ההתעוררות גופה, והוא מכח היסוד המבואר שהצלחתה של התשובה באה על ידי סייעתא דשמיא מיוחדת הנובעת מן עצם ההתעוררות לתשובה. ואשר על ידי זה נהיה עילוי מיוחד להקב"ה בתשובתם דהם לא הסתפקו רק המעשה הנצרך על מנת להזהר מלשוב ולחטוא, שזוהי גופה של התשובה, אלא הוסיפו ופעלו את מעשה התשובה באופן של התעוררות מיוחדת לתשובה על מנת להרבות את הסייעתא דשמיא של הצלחת תשובתם. ודבר זה אכן גרם לעילוי מיוחד של סייעתא דשמיא

של תשובה.

לאור הנ"ל אין מקום לתחושת היאוש האופפת לעיתים את האדם שבשביל מה להתחזק בחודש אלול והלא בין כה וכה זה לא עזר לו להמשיך במצב הזה כל השנה. משום שאלול זהו זמן מיוחד המסוגל להתקרבות לקב"ה מכח ההתעוררות לתשובה, ואין להחמיץ הזדמנות זו כדי לקנות עוד כמה מדרגות בעבודת ה'. **יה"ר** שנזכה כולנו לשוב בתשובה שלמה לפני אדון כל ונזכה לברכה והצלחה בכל העניינים אכ"ר.

מידע הלכתי

תזכורת לחקלאים – סיום נטיעה עד ט"ו באב:

- א.** שנות ערלה אינן נמנות מיום ליום אלא הולכים אחר שנות העולם שמתחילים בחודש תשרי, מאידך קבעו לנו חז"ל של' יום בשנה נחשבים כשנה ומונים את הל' יום רק לאחר שהאילן כבר נקלט בארץ. וימי קליטה הם בד"כ י"ד יום. ולכן אם נטע אדם 44 יום קודם ר"ח תשרי דהיינו עד ט"ז אב ולא עד בכלל, נחשב לו כבר כשנה ראשונה ומכאן מונה עוד שנתיים ליציאת הפירות מאיסור ערלה.
- ב.** בפירסומים שונים נכתב, כי גם נטיעה שהסתיימה עד ט"ז באב ועד בכלל, עולה שנה זו לשנה ראשונה למניין שנות ערלה. אולם זאת יש לדעת שאין כן דעת מרן השולחן ערוך הלכה למעשה, אלא שיש לסיים את הנטיעה עד ט"ו באב לפני תום יום ט"ו, וכל שסיים את הנטיעה לאחר זמן זה, אף אם סיים בט"ז באב, הפסיד שנה, ואין עולה שנה זו למניין שנות ערלה.
- ג.** כאמור אם נטע אדם מ"ד יום קודם ר"ה הוא "הרויח שנה". ולכן הוא מונה את שנת הנטיעה. ועוד שנתיים. ובשנה הרביעית הפירות יוצאים מאיסור ערלה ומותרים באכילה אך הם קדושים בקדושת נטע רבעי. ואמנם אין הפירות יוצאים מאיסור ערלה בר"ה של השנה השלישית אלא על החקלאי להמתין עד ט"ו בשבט. ומכאן ואילך כל הפירות שיחנטו לאחר ט"ו בשבט הרי הם מותרים. וכל מה שחנט קודם ט"ו בשבט הרי הוא אסור משום ערלה. וכ"ז שאמרנו שממתין עד ט"ו בשבט, זה רק אם הרויח שנה בתחילה אך אם לא הרויח והמתין ג' שנים מלאות, בשנה הרביעית יוצאים הפירות מאיסור ערלה כל החונטים לאחר ר"ה וא"צ להמתין עד ט"ו בשבט.
- ד.** כמבואר לעיל, התקופה שייחשב כשנה דורשת מ"ד יום המחולקת לשלושים יום בשנה החשובים כשנה, וי"ד ימים שזקוק העץ להיקלט באדמה, אולם אם השתילה היא עץ ששתול בעציץ או שקית עם גוש אדמה, כיון שלמעשה הוא כבר קלוט בגוש שלו, באם השתילה באדמה הייתה עם הגוש והוא נשאר בשלימותו, הרי שגם אם שתל עד כ"ט באב הרי ששנה זו עלתה לשנה ראשונה, כיון שהוא איננו זקוק לי"ד ימי קליטה, אלא לשלושים יום שייחשב כשנה וזה קיים. אמנם חקלאי שנוטע מטע מסחרי ראוי שיעשה זאת עם השגחה ופיקוח שלא התפרק הגוש על מנת שיוכל בהמשך לקבל כשרות על המטע הזה.
- ה.** שתיל שיש בתחתית העציץ חור שקוטרו 2.5 ס"מ, הרי שדינו כעציץ נקוב ולא רק שנחשב כקלוט בגושו אלא נחשב כנטוע באדמה ממש, ובתנאי שהוא נמצא על קרקע גלויה ולא על משטח מנתק. על כן באם שתיל זה היה מונח על קרקע גלויה לפני כ"ט אב, גם אם יעבירו לאחר תאריך זה לאדמה ובזמן ההעברה הגוש לא התפורר הרי ששנה זו עולה לשנה הראשונה למניין שנות ערלה. ועבור מטע מסחרי חשוב שהחקלאי ילווה בכל התהליך בפיקוח כשרותי על מנת שיוכל בסופו של תקופה לאחר עבור שנות הערלה לקבל את אישור הכשרות.

בברכה

שניאור ז. רווח

מו"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א

הראשון לציון והרב הראשי לישראל

בעה"ת"ש. ערב חג הפסח התשס"ט.

לכבוד

מעלת הרב ... שליט"א

שלום בכפלים ומועדים לשמחה.

בעניין חרקים בתותים ודין חרקים קטנים מאד שאינם נראים לעין

במה ששאלת ממני לחוות דעתי, בדבר התותים שהתגלו בהם חרקים, בבדיקות שערכו במעבדות, ויש שפירסמו לאסור אכילתם. וכב' כתב על זה, והעלה להתירם באכילה, דאעפ"י שנמצאו חרקים והוא בגדר מיעוט המצוי, אין בכוח זה לאוסרם באכילה, אלא זה מחייב אותנו לדרוש מאותם מגדלי ירקות ללא חרקים, שיבדקו עצמם ביתר שאת. אבל אינם אוסרים את התותים, מאחר שלא רואים אותם חרקים בעין, אלא על ידי מיקרוסקופ. והדגיש שאפילו מומחה אינו מבחין בהם, אלא ע"י מכשירים מתאימים. וסמך דבריו על מה שכתבו, החכמת אדם בנשמת אדם (כלל ל"ח סימן מ"ט), וערוך השלחן יו"ד (סימן פ"ד סעיף ל"ו), שחרקים שאינם נראים בעין רגילה אינם אסורים, שלא ניתנה תורה למלאכי השרת.

והנה בענין החרקים והתולעים הנמצאים במים או בפירות, ואינם נראים לעין כלל, אא"כ יביטו דרך זכוכית מגדלת או על ידי מיקרוסקופ, כבר עמד על זה פוסק דורנו, מרן בעל יביע אומר שליט"א בשו"ת יחווה דעת ח"ו (סימן מ"ז), והתירם בשופי. וכתב בפתיחת דבריו בזה"ל, הדבר ברור שכל מה שאסרה תורה בדברים התלויים בבדיקה על ידי ראייה, אינם אלא ע"י ראייה טבעית וכו', ולכן תולעים שאינם נראים לעין כלל אין בהם שום איסור, אעפ"י שהם נראים ע"י זכוכית מגדלת ומיקרוסקופ¹.

וסמך יתידותיו על דברי החכמת אדם בבינת אדם (כלל לח סימן מ"ט) שהביא מה שכתב בספר הברית, שנתברר ע"י חכמי המחקר, שאי אפשר ליין להיות חומץ עד שירום תולעים, והמסתכל במיקרוסקופ יראה שהחומץ מלא תולעים רוחשים, ואסור לאכול ממנו

¹ ראה הערה בסוף המאמר. ש.ז.ר.

אפילו ע"י סינון, עד שירתחנו ואח"כ יסננו בבד דק מאד. והחכמת אדם דחה דבריו ז"ל שהתורה אמרה בנזיר, חומץ יין לא ישתה, הא לשאר אדם מותר, וברות נאמר, וטבלת פיתך בחומץ, וכי הכתוב יסתום כל כך שלא יפרש שזה רק דרך בישול והרתחה תחלה. ע"ש.

וכן הביא דברי מאורי אור (חלק קן טהור, חולין נ"ח ע"ב), שמה שלא נראה אלא ע"י מיקרוסקופ וכיו"ב לא חששו להם חכמים כלל, ורק אם נראים לעין, יש לחוש אפילו שהם קטנים מאד ע"ש. ושכן פסק בערוך השלחן (סימן פ"ד סעיף ל"ו), וכ"כ הגאון רבי שלמה קלוגר ז"ל בספרו טוב טעם ודעת תנינא (קו"א סימן ג"ן) שבדיקת המיקרוסקופ, לא מעלה ולא מורידה מצד ההלכה, שידוע שהמומחים אומרים שאם נסתכל במים במיקרוסקופ נראה תולעים רוחשים ואפילו אם יסננו אותם, וממה שאין משגיחים על זה, מוכח שאין לחוש לזה אפילו לחומרא. ובהערה שביחו"ד שם האריך הרחיב במו"מ כי ה' הטובה עליו.

וע"ש עוד שהזכיר דברי הראשון לציון הגאון יש"א ברכה בשו"ת ישא איש (חיו"ד סימן א') ומה שדייק ממנו הגאון רבי משה שתרוג ז"ל (מחבר שו"ת והשיב משה שהיה ראב"ד תונס). דמהני ראייה במיקרוסקופ להוכיח שיש קשקשים לדגים, ומ"מ תולעים שאין נראים אלא ע"י מיקרוסקופ, אין לאוסרם.

והגאון רבי כלפון משה הכהן ז"ל בשו"ת שואל ונשאל ח"ה (חיו"ד סימן ס"ה) השיב עליו, והעלה דראיה דע"י כלי אינה ראייה לא לא לאסור ולא להתיר. ושכן העלה מר זקנו הג"ר משה הכהן ז"ל. ומרן שליט"א ביחווה דעת שם, כתב ונראה דס"ל להרב יש"א ברכה, שאם הקשקשים לא נראים אלא על ידי מיקרוסקופ, בודאי שאין הקשקשים שלהם נקלפים ביד או בסכין באופן שיראו לעינים, ולכן לא חשש להשיב על עצם השאלה. עכ"ד. ואילולי דברות קדשו הייתי אומר דס"ל להגאון ישא ברכה ע"ה, דתולעים הנראים רק ע"י כלי הבטה, עדיין לא באו לכלל איסור כלל, וכמו שאבאר להלן בס"ד. ואפ"ה הכשיר בקשקשים הנראים ע"י מיקרוסקופ, דס"ל דכיון דהזג גדול וניכר, וע"י מיקרוסקופ רואים שיש קשקשים, סוף סוף יש סימן טהרה ומותרים, דסו"ס יש קשקשים, ואין בתורה שיעור לקשקשים, ועיין לקמן שאביא דברי שבט הלוי במה שהעיר בדברי הגאון מוהרש"ק ז"ל במה שכתב על הגאון יעב"ץ.

ולא דמי לנקבים הנראים ע"י מיקרוסקופ בריאה או באתרוג, דהתורה לא אסרה אלא נקב הנראה לעין. מיהו הג"ר כלפון הכהן ז"ל סובר, דה"נ יש לומר שאין סימן טהרה אלא בקשקשים הנראים לעין רגילה, וכ"נ סובר מרן שליט"א אלא שהוא מפרש שגם הגאון יש"א ברכה סובר דאין להתיר בקשקשים שנראים רק ע"י מיקרוסקופ. וכנ"ל. וכן כתבו במאסף (חוברת ב' סימן מ"ב) בסכין שחיטה שראו ע"י המיקרוסקופ שיש בה פגמות רבות, שאין לחוש לזה כלל.

ע"כ ביחוד ש"כ הגר"י משאש ז"ל בשו"ת מים חיים (סימן רנ"ט) באתרוג שנבדק ע"י מיקרוסקופ ונמצאו בו נקבים שאין לחוש לו וכשר למהדרין. ושכן הורה הר"ג מהר"ח בלייז ז"ל, לענין פירודי אותיות בס"ת תפילין ומזוזות. וכ"כ בשו"ת דובב מישרים ח"א (סימן א'). וע"ש שכתב שהגאון מהרי"ז מינצברג ז"ל בשו"ת שארית ישראל (סימן י"א י"ב) (ש) השיב על זה, וציין הרב לעוד ספרים שדנו בזה. וסיכם והעלה שמה שלא ראה רק ע"י המיקרוסקופ אין בו איסור כלל לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים. ע"כ.

והתבוננתי להבין בדברי רבותינו המתירים, שהם רוב מנין ורוב בנין של הפוסקים, האם הטעם הוא משום שהתורה מחייבת את האדם, רק במה שהוא מסוגל ויכול לעמוד בו, וכיון שתולעים קטנים אלו, אין אפשרות לראותם כלל בעין אנוש, לא חייבה אותנו תורה להפרישם, או להמנע מאכילת אותם פירות, שלא ניתנה תורה למלאכי השרת, אלא בחר הקב"ה בעם ישראל עלי אדמות ונתן לנו תורתו, וציונו והזהירנו במה שיכולים לעמוד בו, ופטרנו מדברים שהם מעל ומעבר ליכולת שלנו כבני אדם, המוגבלים ומצומצמים במגבלות הגוף שהוא בשר ודם. וגם חז"ל לא גזרו בהם מאותם סיבות עצמם. זה צד אחד. ומאידך אפשר לומר דאין כאן איסור כלל ועיקר, דהתורה אסרה תולעים ושאר חרקים, ואלו שהם זעירים כל כך שאין עין אדם שולטת בהם, לא חשיבי תולעים אלא הוא כפרש בעלמא, והרי זה דומה לביצית של אדם או של בהמה וחיה, שיש בה כוח לפרות ולהיות ליצור חי כפי המוצא של אותה ביצית, אך לעת עתה אינה חשובה לדבר חי כלל, והרי ביצה של תרנגול מותרת בחלב, וכן נמי מי שיהרוס ביצית הלקוחה מאשה, אין בו דין של מאבד נפש האדם כלל ועיקר. והכא נמי אין דין של בעל חי על החרק או התולעת, אלא בהגיעה לגודל כזה שעין האדם רואה ומבחין בה וברחישתה. אבל לפני כן גם בהתברר בבירור גמור (ע"י מכשירים ומעבדות) שתולעת היא, עדיין אינה אלא חומר העתיד

להתהוות ולהתפתח לתולעת, אבל כעת אינו עדיף מביצת תרנגולת ומביצת של אדם ובהמה.

ונלע"ד שזה העיקר, שכל שאינו נראה ע"י עין רגילה, אין עליו דין של בעל חי כלל, אלא הרי הוא בכלל החידקים ומיקרובים, ואעפ"י שיש בהם חיות, כל חיותם מתבטאת בכך שהם עתידים להמשיך להתפתח עד שיהיו לבעלי חיים ממש, אך לע"ע אינם בכלל בעלי חיים כלל, ולא זה מה שאסרה תורה. ואע"פ שאין גילוי לזה בתורה, שהרי אסרתם בסתם, מיהו י"ל דמעצם העובדא שאסרתם וקראה בשמותם, זו הוכחה שמדובר במה שהעין הרגילה רואה, ולא במה שלא מושג ע"י עין האדם. דאיך תאסור לנו מה שלא רואים ולא משיגים. ואולי לזה כיוונו מי שאמרו: לא ניתנה תורה למלאכים, לא משם שאי אפשר ואין ברירה, אלא כיון שלא ניתנה תורה אלא לבני אדם, זה מוכיח שלא נאסר לנו אלא מה שהעין רואה.

תדע שבכל דבר יש שלבים, וגם האדם והבהמה נוצרים מן הזרע של אב ואם, אך אין על זרע זה דין של בעל חי, עד שיתרקם ויהיה ולד ורק אחר ארבעים יום מיום היצירה יקרא אדם. וכן ביצים של עופות וזוחלים אין להם דין של בעל חי, עד שתגמר יצירת הולד ותבקע הביצה ויצא האפרוח או הבעל חי. וגם בפירות בהתחלה מוציא העץ פרח ובפרח יש ניצן, וכל זה עדיין אין לו דין פרי אעפ"י שסופו להיות פרי אמיתי, ואפילו כשהפרי יצא הן בעודנו קטן מאד שאינו ראוי לאכילה כלל, עוד אין עליו חיובי תרומה ומעשר, וא"א לעשר ממנו על אחרים וכו', עד שיהיה ראוי לאכילה לפחות ע"י הדחק, וגם האוכלו א"צ להפריש ממנו מאומה. ואעתיק כאן לשון הרמב"ם ז"ל בהלכות מעשר (פ"ב ה"ג) פירות שאינן ראויות לאכילה בקוטנן, כגון הבוסר וכיוצא בו, אינן חייבים במעשרות, עד שיגדלו ויעשו אוכל, וכו', וקודם שתגיע התבואה והפירות לעונה זו, מותר לאכול מהם כל מה שירצה ובכל דרך שירצה. [ועיין כרם שלמה ח"א תרו"מ סימן ו' אות ב' מה שכתבתי בזה].

וק"ו לחידק שאין בו לא ריח ולא טעם, ואפילו ממשות לא שייכת בו, וגם עין האדם רואה כל, לא שולטת בו כלל, דבודאי שאין בו שום איסור כלל, לא דאורייתא ולא דרבנן. תדע שהמדענים אומרים, שבכל דבר שבעולם יש חידקים רבים לאין מספר אלא שהם אוכלים וכלים ברובם הגדול, כי חיותם מועטת ומוגבלת מאד.

עוד תדע שגוף כל בעל חי מלא נקבים רבים לאין מספר, ויש דרך זה נשימה כל שהיא, ועם כל זה חז"ל קבעו שנקובת הריאה או הושט או הקבה ועוד, היא טרפה. ואם יבדקו כל אבר ואבר במיקרוסקופ יראו שהם נקובים בנקבים רבים, ועם כל זה כשרים הם, משום שלא אסרו אלא נקב שהעין קולטתו, אבל אותם הנקבים אפילו שהם קיימים, לא נחשבים לנקבים. וק"ו לנידון זה שעדיין לא התפתח ולא הגיע ליקרא בשם בעל חי. וכמו שכן כתב הרב תפארת ישראל על המשנה (ע"ז פ"ב משנה ו', בבועז אות ג') והביאו מרן נר"ו ביחודה דעת הנ"ל. שהעלה שם שדעת תורה לסמוך רק על מה שנראה לעין אדם רגיל.

ואפשר גם כן, שחז"ל קבעו שכל מה שאסרה תורה, וכל מה שצויתה לעשות, הכל בנוי עפ"י עין האדם, וכוח השגתו עפ"י חושיו הטבעיים, ותו לא מידי, דכל מה שנוקק למכשירים וכדומה כדי לראותם או לחוש אותם אינו כלום, ולא זה מה שאסרה התורה. **והנה** הרב פתחי תשובה (בסימן פ"ד סק"ה בסופו) כתב בשם שאילת יעב"ץ ח"ב (סימן קכ"ד) שגם לאורו יש תקנה בבדיקה ע"י חימום וראות עין יפה, ומבדקי נמי בשמשא או ע"י כלי זכוכית מגדיל הראות, והמחמיר יחמיר לעצמו אבל אין להורות איסור לאחרים ע"ש. עכ"ל.

והרב דרכי תשובה שם (ס"ק צ"ד) כתב שבתשובת היעב"ץ הנז' כתב, ידוע שאין האורז מתליע במחובר כלל רק בתלוש, ונמצא בו שני מיני תולעים, המין הא' תולעים גדולים ומשליכים אותם, וגם מיא בדקי להו, שהתולעים צפים במים, ומהני אפילו למתולעים בודאי וכ"ש לספק מתולעים, וכו', והמין השני הוא הכנימה שקורין מלבין, וזה ג"כ ישנו בבדיקה ע"י חמים ועין יפה, ומבדקא בשמשא או ע"י כלי זכוכית מגדלת הראות, ואם נמצא בודאי נאסר כולו, אלא (אולי צ"ל: ולא) מהני ליה שום תיקון לאוכלו, אכן כל שנבדק כנ"ל ולא נמצא בו אין לחוש וכו', ולא ניתנה תורה למלאכי השרת ע"ש. והביאו במחזיק ברכה אות מ"א. עכ"ל.

ומדבריו ז"ל נראה שהמלבין האלו, הם לא בגדר חידקים, שהרי כתב שאפשר לבדוקו בשמש או בזכוכית מגדלת, ואם נראה בשמש, היינו בעין רגילה, אלא שמרוב קוטנו וצבעו שהוא דומה לאורז קשה להבחין בו, וצריך לאור השמש, או זכוכית מגדלת. **וע"ש** בדרכי תשובה שאחרי זה הביא דברי הרב טוב טעם ודעת תנינא (בקו"א סימן ג"ן) [הם דברי הגרש"ק ז"ל שהובאו ביחו"ד הנ"ל]. שכתב דחלילה לסמוך על בדיקת הזכוכית מגדלת, דבדיקה ע"י כלי זה וכיוצ"ב לא מהני, שהמומחים אומרים שאם נביט במים ע"י

זכוכית הנ"ל, נראה שכל המים מלא תולעים ומדלא משגיחין על זה, בע"כ דאין סומכין על בדיקה זו, ואם אינה ראייה להחמיר ק"ו שאינה ראייה להקל עי"ז, כיון שלא חשיבה בדיקה כלל וע"ש בדרכי תשובה שרמז גם על הבינת אדם הנז' שדחה דברי ספר הברית, שאין לסמוך על המיקרוסקופ. עכ"ד.

וראייתו להגאון הגדול בעל שבט הלוי בחלק ז' (יו"ד סימן קכ"ה אות ב') שהקשה ע"ד הרב טוב טעם ודעת הנ"ל, דמה דאין חוששין לזכוכית מגדיל ראות, או מיקרוסקופ להחמיר בכל מים, אינו משום דלאו בדיקה היא להחמיר, אלא משום שלא חייבה תורה על תולעים וכיו"ב אלא מה שנראה לעיני אדם, דאל"כ אין לך דבר שבעולם שלא נראה בו בע"ח קטנים, ע"י מיקרוסקופ, אבל לבדוק להחמיר ע"י זכוכית כזה באורז, כדי להרגיש במה שצריך להרגיש, אלא שלפעמים העין קצר הראות, ועין חדה יכולה לראות כזה, ועין בינונית לא תרגיש רק ע"י זכוכית כזה, אין זו בדיקה להקל, אלא להחמיר במה הצריך להחמיר, דהיינו במילב'ן של אורז וכיוצ"ב, ובודאי דמה שאין עין אדם יכולה לראות, אפילו שהיא עין חדה וחריפה, בזה בודאי שאין צריך בדיקה כלל, וכבר כתבתי בעוניי בזה בכמה מקומות. עכ"ל.

והנה מפורש בדבריו, שגם הוא פוסק דדבר שלא נראה לעין האדם, א"צ בדיקה כלל, ואפילו יבדק ויראו במיקרוסקופ שיש בו חרקים לא נאסר.

וקושייתו ע"ד הטוטו"ד הינה תפיסה חזקה, ויש לחזקה עוד במה שדקדקתי ביעב"ץ הנז', דהמלבי"ן נראה ע"י עין רגילה רק שהוא קטן וצבעו כאורז ע"כ צריך לעיין בו בשמש, או ע"י זכוכית מגדלת וכיו"ב. ומאחר וכן צדקו דברי השאלת יעב"ץ, שיבדקנו בשמש או ע"י זכוכית מגדלת. ולא שייך לומר בזה דאינה בדיקה, דזה אמרו על הדברים שלא נראים בעין רגילה שאין לאוסרם דלא שמה ראייה, אבל אם רוצה לדקדק בבדיקתו ולהתרחק מן הספק, בודאי דבדיקה מעולה היא, ואם יראה מלבי"ן יאסור. ורק לאסור מה שאין העין רואה, לא חיישינן לה ואפילו שנראית ע"י זכוכית מגדלת. אבל אם יש חשש מלבי"ן ובדקו ע"י זכוכית ושאר כלים, ולא מצאו, ודאי שבדיקה זו מועילה.

ואפשר שהגאון טוטו"ד ס"ל דאין לסמוך על הזכוכית ועל המיקרוסקופ. דאין הראיה ברורה על ידם, דהם מגדילים את הדבר, אבל מטשטשים את המראה וקשה להבחין

במה שרואים דרכם, ואם כן הוא הדבר, וה"ה שגם לבדוק האורז כדי לשלול מלבי'ן וכיוצ"ב, לא מהני. ודוחק.

ואולם לפי מה שהעליתי בעניותי דכל שלא נראה בעין רגילה, עדיין לא בא לכלל בעל חי כלל, ולא חל עליו שם של איסור, ואם כן כל שלא נראה בעין מותר גמור, וא"צ בדיקה, וגם אם יבדקו ע"י מיקרוסקופ ויראו תולעים מותר גמור משום דלא נחשבים לבעלי חיים כלל. אך בזה שמדובר במלבי'ן שניתן לראותו בעין רגילה, רק שקשה להבחין בו, וצריך לאור השמש או מגדלת, ס"ל להרב שאילת יעב"ץ ז"ל דמהני בדיקת הזכוכית, דאם אין רואים המלבי'ן ע"י זכוכית המראה גם דברים שעין רגילה אינה רואה, זה ברור שאין באורז הזה מלבי'ן ומותר. ודלא כהשגת הטוטו"ד.

והן היום (ערב שביעי של פסח) התפללתי בשחרית אצל ג"ע מאור ישראל מרן בעל יבי"א שליט"א, ואחר התפלה שאלתי לפניו, אם נכון לומר שהחרקים והתולעים שאינם נראים אלא ע"י מיקרוסקופ וכדומה (שהעלה הוא להתירם וכנ"ל) שאין בהם איסור כלל, משום שעדיין לא באו לגדר של בעל חי, שאינם אלא כפרש בעלמא, ואין זה היתר משום שאי אפשר לראותם ולא ניתנה תורה למלאכים, אלא מותרים הם משום שאינם תולעים כלל וכנ"ל.

ומרן שליט"א השיב לי שאכן זו האמת וזה הפירוש האמיתי, ובפירוש נתן הסכמתו שאכתוב כן משמו, ותאזרני שמחה.

ובבואי הביתה השגתי את דברי הבינת אדם הנ"ל, וראיתי שהדברים מפורשם שם להדיא. וזה לשונו. תשובה. מה שכתב לאיסור החומץ הבל הוא, שהרי התורה אמרה בנזיר חומץ יין וכו', וכי התורה תסתום באיסור לאו, ולמה לא תפרש חומץ מבושל, או לומר בעל פה למשה רבינו ע"ה, הלל"מ שחומץ צריך בישול, וגם אין לומר שכונתו שחומץ בכ"ח יש בו תולעים, דא"כ גם ביצים לא נאכל, שהרי כתב שבזרע האדם נראה אדם, ובקשר הביצה נראה תרנגולת, ולא אסרה תורה מה שבכ"ח אלא מה שיצא בפועל. עכ"ל.

וממה שכתב בסוף דבריו שיש בו תולעים בכ"ח, מוכח להדיא כמו שכתבתי, והכי קאמר, דאפילו תאמר שמה שרואים במראה החומץ ע"י מכשירים המגדילים, שהתולעים רוחשים שם, אפילו אם אמת נכון הדבר, מ"מ הוא עדיין בכח, שיש בנקודה זו, או בדבר זה כ"ח להוציא בעל חי מסויים, אך לעת עתה עדיין לא יצא מן הכח אל הפועל, והרי הוא כפרח בעץ פרי, שברור לנו שמן הפרח הזה יציץ פרי ויגמול שקדים, אך כל זמן שלא יצא אל הפועל

עדיין לא מיקרי בעל חי, ומתי מגיע לצאת מן הכ"ח אל הפועל, קבעו לו זמן, שיתגלה ויראה לעין האדם בראיה רגילה.

ואולם מדברי הרב ערוך השלחן ע"ה נראה דס"ל להתיר משום שאין יכולים לעמוד על זה כלל, שא"א להזהר בדבר שלא רואים אותו בעינים. שהוא ז"ל דן בחומץ כהנ"ל, ביו"ד (סימן פ"ד סעיף ל"ו) ובתוך דבריו כתב, אמנם האמת היא דלא אסרה תורה במה שאין העין שולטת בו, דלא ניתנה תורה למלאכים, דאם לא כן הרי כמה מהחוקרים כתבו, שגם האויר כולו מלא ברואים דקים מן הדקים, וכשאדם פותח פיו בולע כמה מהם, אלא ודאי הבל יפצה פיהם, ואף אם כן הוא כיון שאין העין שולט בהם לאו כלום הוא. אבל במה שהעין שולט ויכול לראות אפילו נגד השמש, ואפילו דק מן הדק הוי שרץ גמור. עכ"ל.

ויש מקום במה שכתב, שלא ניתנה תורה למלאכים, לומר שאכן חשיבי בעלי חיים, אלא כיון שאי אפשר להזהר מהם ע"כ לא אסרתם עלינו, שלא ניתנה תורה למלאכים.

אמנם ממה שסיים וכתב: כיון שאין העין שולט בהם לאו כלום הוא, משמע דר"ל דאין עליהם דין בעלי חיים כלל, ועוד הוסיף וכתב, אבל במה שהעין שולט וכו' ואפילו דק מן הדק הוי שרץ גמור. וש"מ דמה שלא נראה לעין אין לו דין שרץ גמור, שהוא עדיין שרץ בכח ולא בפועל. וע"כ אפשר דמה שכתב שלא ניתנה תורה למלאכים, בא לישב למה חז"ל לא אסרום והרי הם עתידים לגדול ולהיות תולעים, לזה אמר דכיון שא"א לראותם לא יוכלו להזהר בהם, ולא ניתנה תורה למלאכים. וצ"ע. עוד יש לומר דהכי קאמר, דבע"כ צ"ל, שלא אסרה תורה אלא מה שהעין רואה באופן רגיל, דמזה שלא ניתנה תורה למלאכים אלא לבני אדם, מוכיח את זה, דאל"כ איך סלקא דעתין שהתורה תאסור עלינו מה שאין העין שלנו רואה, וכי מלאכים אנחנו.

וחתני כבני הרה"ג רבי עובדיה יוסף נר"ו, הראני שבשו"ת חיי הלוי ח"ג (חיו"ד סימן נ"ו אות ה') כתב בשם הגרש"ז אוירבך זצ"ל שרצה לומר, שכל שאין מבחינים בחיותם וברחישתם, אין בהם איסור כלל, אלא שחזר בו משום שנודע לו שהחזון איש אוסר בזה ונשאר בצ"ע. עכ"ל.

והנה החזון איש ביורה דעה (סימן י"ד אות ו') כתב בד"ה ושיעור נימוח היינו שאין העין מכירתו כלל, והילכך מתבטל כדין יבש ביבש, אבל אם העין מכירתו כשיפגשנו, אע"ג שאין כוח באדם לחפש אחריו, חשיב כאיסור ניכר ואינו בטל. ואם אין העין מכירתו מחמת

קטנותו, ועדיין הוא שלם אינו בטל מדרבנן מדין בריה. והילכך בהני כיני דגים יש לצרף ספק נמוח, דמסתבר שמתבטלת הכרתן ע"י הבישול, והוי כמו רוב להיתר, וגם אם יש ספק אם הם שלמים אין כאן רק ספק דרבנן של בריה, אבל מסתבר דכיון דבטלה הכרתה חשיב בלבול צורה, ובטל דין בריה. וכמ"ש בתשובת הרשב"א שבב"י (סס"י ק"ד). [וע"ש שכתב דאין חילוק בין נמוח בקדרה, או בפה קודם הבליעה, בכל גוונא יש בזה דין ביטול. ע"ש.]

ואמר לי חתני הנז', שכנראה שלזה כיוונו באומרם שהחזו"א ע"ה אוסר גם אם אין החרקים נראים לעין. וכשעיינתי בדברים נראה שמזה אין ראייה, דבאמת קשה שתאמר שרבינו בעל החזו"א יחלוק על כל הני רבוותא, שאמרו שמה שלא נראה לעין אין בו איסור, ובפרט שכן כתב הרב חכמת אדם, שהחזון איש כתב עליו במקום אחר (בענין מסורת על בהמות וחיות טהורות) שבליטא נהגו לפסוק כדבריו, וכאן לא הזכיר את דעתו כלל, והיא סוגיא בדוכתה.

אלא שהחזון איש כאן לא דיבר כלל על תולעים שנראים רק ע"י מיקרוסקופ, אלא מדבר בדין בריה, שנפלה תולעת וכיו"ב לתוך אוכל והיא נראית בעין רגילה, רק שאבדה תוך האוכל, דקי"ל דבריה לא בטלה אפי' באלף, ומיהו אם נחתכה או נימוחה, בטלה. ובא הרב ז"ל להגדיר מה נקרא נמוח. וכמו שהתחיל וכתב, ושיעור נמוח היינו וכו', כלומר שבא לתת גדר מה נקרא נימוח שמבטל ממנה דין בריה, ותתבטל בהיתר. ותחילה כתב שאם נתערבה הבריה ולא רואה אותה, אין זה ביטול, דאם יפגשנה יכרנה, וכמובן דיכירה בעין רגילה, שהרי לא הזכיר זכוכית מגדלת ולא שום כלי, גם לא אמר שאין רואים אותו בעין רגילה, דלא מיירי בבריות שלא נראות לעין כלל.

ומ"ש ואם אין העין מכירתו מחמת קטנותו ועדיין הוא שלם וכו'. אין כונתו לומר שהחרק היה כל כך קטן, עד שאי אפשר לראות אלא במיקרוסקופ, דלא הזכיר כאן מדברים אלו ואפילו לא רמז. אלא כונת הרב ז"ל היא שאם נצטמק ע"י הבישול עד שנשתנה, ורק ע"י עיון מרוכז רואים אותו בעין רגילה, שכן לא הזכיר שום ענין אחר. ובזה הוא שכתב דאינו בטל מדין בריה, שהרי עדיין נראה בעין רגילה.

ואחר זה כתב דהני כיני דדגים יש לצרף ספק נמוח, דמסתבר שמתבטלת הכרתן ע"י הבישול, והוי כמו רוב להיתר, ואפילו אם יש ספק אין כאן רק ספק דרבנן של בריה. וגם בפרט זה אינו מדבר אלא מדין נמוח, ולא דן על תולעים שלא נראים ע"י עין רגילה, וכנראה שכיני

דגים הם תולעים קטנים הנראים לעין רגילה, וקשה להוציא את כולם, ולזה אמר שיש בזה גם ספק נמוח כדי לבטלן, ולא נאמר בריה אינה בטלה.

ע"כ החזו"א שם, ובמעשה דהט"ז יש מקום להקל דהמלבי"ן להפלטת קטנותן ודאי אבדו הכרת העין, ויש כאן ביטול יבש ביבש, וגם אם יש ספק בריה הוי ספק דרבנן, וגם על הרוב מתבלבל צורתה ע"י הביטול. ואפשר דכל שאין העין שולט בו לאו בריה הוא, ולא דנו בסימן ק"ד אלא בשרץ כעדשה שלדעת רש"י חשיב בריה, וכו'. עכ"ל.

והנה כבר הוכחתי לעיל שהמלבי"ן הוא ניכר ע"י עין רגילה, וכמו שכתבתי לדייק מדברי השאילת יעב"ץ הנ"ל. אלא שהם קטנים מאד ולפי הצבע והביטול מאבדים הכרת העין, ושם כתב שבשביל לראותם צריך להעמידם בשמש, או להביט בהם ע"י זכוכית מגדלת. ובוה יתפרשו גם דברי החזו"א כאן על נכון, שממה שכתב כאן, במלבי"ן שלהפלטת קטנותן ודאי אבדו הכרת העין. משמע שכל מה שכתב כאן על קטנות, אינו מתכוין לקטנים שא"א לראותם ע"י עין כלל, אלא שצריך עיון טוב כראוי. ולא דיבר כלל במקום זה לא במיקרוסקופ ולא בכלי זכוכית וכיו"ב, כי אינו מדבר בתולעים שאין נראים לעין כלל, אלא בתולעים שנראים לעין אדם רגיל, אלא שכשהם מתערבים ומתבשלים קשה מאד לזהותן, ודן בזה אם עדיין יש עליהן דין בריה ולא בטלי כלל. או שנחשבים דברים אלו כנמוח ושוב לא חשיבי בריה, ומתבטלים כדין יבש ביבש. זה הנראה לענ"ד בהבנת דברי גאון זיע"א, ומה שאומרים בשמו איננו כאן, גם לא ראיתיו בכל הסימן הזה (סימן י"ד) שהוא הסימן הדן בהלכות תולעים, ואולי סמכו על דבריו במקום אחר. ועוד חזון למועד אי"ה יתברך.

והנה במה שכתב כב', עולה דלפעמים רואים נקודה על גוף התות, אלא שאי אפשר לזהותה אם תולעת היא, או לכלוך בעלמא, ובבואה לפני עין המיקרוסקופ, אזי ניתן להבחין ולקבוע מהותה של נקודה זו. וכב' מדגיש, שגם האומן אינו יכול להבחין טיב הנקודה ההיא, רק על ידי המכשירים המיוחדים, אבל למראה עיניו אינו יכול להבחין בה כלל כדי להכיר את מה שטמון בה.

ויש לחקור בזה אם ראיית הנקודה חשיבא כראיית התולעת, ואסור לאכול פרי זה, שאף על פי שאינו רואה בעינו מהותה של נקודה זו, על כל פנים זה מודיע שיש ריעותא בפרי זה, דהוי ספק אם תולעת או לכלוך, ויאסר באכילה עד שיבדוק אותה ויברר ענינה. או

נימא דכיון דבעין לא רואים כי אם נקודה, וגם המומחה לא יכול לדעת מה הוא, עדיין נחשבת לדבר שלא רואים בעין, ולא אסרתו תורה.

ולפי מה שכתבתי לעיל, דכל זמן שלא רואים התולעת עדיין לא חל עליה איסור, אעפ"י שרואים אותה ע"י מכשירים, וברור לנו שהיא תולעת, עכ"פ עדיין אינה בפועל אלא בכח, ולא נאסרה. יש מקום חשוב לומר, שגם בכח"ג שרואים אותה נקודה בעין, כיון שאין שום אפשרות לקבוע מהותה בלי מכשירים מיוחדים, עדיין לא הגיעה לכלל בעל חי, ולא נאסרה. ועוד אפשר לומר דגם אם בדקו הנקודה, ואמרו שהיא בודאי תולעת, עדיין היא בהיתרה. דזה דומה עדיין לבצית או לניצן של הפרי, שאפילו שרואים ויודעים בבירור שממנו יציץ ציץ ויגמול שקדים, מ"מ לעת עתה אינו כלום, הכא נמי לעת עתה עתה עדיין לא יצאה התולעת לפועל, והיא עדיין נמצאת רק בכוח ולא יצאה לפועל, ואין בה איסור.

ואם נכון הוא דבר זה, יוצא דגם אינו חייב לבדוק ואפילו ראה את הנקודה, ויש חשש גדול שהוא חרק, עם כל זה אינו חייב לבדוקה, דגם אחר שיתברר שהוא באמת חרק, עדיין אינו נקרא חרק ממש, שעדיין אינו בפועל אלא בכוח ומותר.

ומה שרואים בנקודה צורה ברורה של חרק, ע"י המכשירים המיוחדים אין זה כלום, שגם בקשר של ביצה רואים צורת תרנגולת, וגם ברור לנו שתצא ממנה תרנגולת, וגם בזרע אדם רואים ע"י המיקרוסקופ צורת אדם, וברור שאם ישתמשו בו נכון, יוולד ממנו אדם, ואעפ"י כן אין לזה דין אדם לשום ענין כלל, ואם יקח זרע הנתון בכלי וכדומה וישפכנו על הארץ אין בו איסור, ובודאי לא שייך למאבד נפש, ואיסור הוצאת ז"ל הוא ענין אחר לגמרי, שבפעולה זו יש עוון חמור מאד רח"ל, אבל אם יקח מבית חולים צנצנת ממנו וישפכנה אין בו שום קשר עם מאבד נפש, אעפ"י שעתידי לצאת מזה אדם חי ובריא. וכן נמי מותר לבשל הביצה בחלב ולאוכלה, דאין לה דין של תרנגולת. וה"נ הגם שיש צורת חרק או תולעת לאותה נקודה, מאחר ובעין רגילה אין לזה צורת תולעת או צורה אחרת ורק נראית נקודה, ולא רוחשת כלל, רק עומדת על עומדה בלי תנועה כלל. אין לחוש לה. וע"כ אין חייבים לבדוקם ע"י מכשירים.

וכעת הראוני דברי הגאון אגרות משה חיו"ד (ח"ב סימן קו"מ) שכתב (בד"ה) ומה שכת"ר כתב ודימה את זה למה שמותרים לאכול הדברים שנתחמצו, הגם שידוע שהחימוץ מתבצע ע"י תולעים, ורואים אותם ע"י המיקרוסקופ, והטעם מפני שהתורה לא אסרה אלא תולעים ורמשים שנראים לעין, וכמו ששמע מפי זקנו הגאון ר' שמחה זעליג זצ"ל שאמר שכן

שמע משם הגאון ר' חיים מבריסק זצ"ל. והאגרו"מ הוסיף דבעצם לא היה צריך להביא מדברים שנתחמצו, דהא כל האויר מלא שקצים ורמשים כאלו, ובכל נשימה האדם בולע אלפים ואולי מיליונים מהם, ובהכרח שאינם בכלל הרמשים שאסרה התורה. ע"כ.

והנה גם הוא ז"ל סובר דכל זמן שלא נראים לעין האדם, אינם בכלל התולעים שאסרה תורה, וכתבו כן משם הגאון ר' חיים מבריסק ע"ה, וזה סיוע גדול לכל מה שביארתי בזה.

וכן אמרו שכן כתב גם באגרות משה ח"ג מאה"ע (סימן ג"ל) שאין שום איסור כלל בשקצים הנראים ע"י מיקרוסקופ, כל זמן שאין רואים אותם בעין רגילה. ואין החלק הזה מצוי אצלי. והלם הראני חתני הנ"ל נר"ו שבספר ילקוט יוסף (של הגאון רבי אבהו שליט"א) ח"ט (או"ה ח"ב סימן פ"ד, עמוד קצ"ה) בסוף ד"ה וכיוצא בזה וכו', וז"ל: גם בספר ארחות רבינו הקהלות יעקב ח"ג כתב משם הגאון חזון איש והגאון קהלות יעקב ע"ה, דראייה ע"י מיקרוסקופ אינה חשיבא ראייה כלל. עכ"ל. וגם ספר זה אינו עמי.

ע"כ בילקו"י שם (עמוד רכ"ב) בד"ה והגרש"ז אורבאך זצ"ל הובאו דבריו בספר שמירת שבת כהלכתה ח"א פ"ג הערה ק"ה, דלכאורה אם אי אפשר שיגיעו למצב כזה, שיהיה אפשר להבחין בחיותן וברחישתן, לא שייך בכלל לכנותן בשם שרץ השורץ. ואמנם לאחר זמן חזר בו, אחר שנודע מבאי ביתו של החזון איש שחשש בזה לאיסור תולעים. וגם נודע לו כי לפני שהכנימות מתכסות בקליפת המגן, גם בעין רגילה יכולים להרגיש ברחישתן. וראה בהקדמה לספר זכרון שאול ח"א להגר"ש ברזם זצ"ל, שחקר את הנושא. ע"כ.

והן הם הדברים שכתב בשו"ת חיי הלוי משם החזו"א וכנ"ל. ומה שהוסיף על הכנימות צריך לי עיון בדבר.

והנה לפי מ"ש הגרש"ז אורבך זצ"ל שהכנימות רוחשות קודם שמתכסות בקליפת מגן, דבר זה צ"ע לעצמו, ועוד צ"ע אם בשאר פירות כגון התותים שבהם אנו דנים, אם אותם נקודות ג"כ רוחשות, ואם נראה הדבר בעיון טוב ע"י עין רגילה בלי מכשירים.

והנראה לעניות דעתי בזה, דהטוב להדר ולרחוץ על ידי חומרים מתאימים, שהרי כב' כתב שבמכון הוולקני שע"י משרד החקלאות, ערכו בדיקה מקצועית ע"י שהשרו התותים במים וסבון במשך עשר דקות, ושפכו את המים דרך מסננת, ובדקו את הממצאים שעל המסננת ע"י זכוכית מגדלת, והבודק מצא חמשה חרקים שהועברו לצלוחית עם אלכוהול

לבדיקה של "בניקולר" שהוא מיקרוסקופ משוכלל, ובזה וידאו שאכן מדובר בחרקים, ואח"כ בוצעה השריה נוספת של התותים במים וסבון, ושפכו המים דרך המסננת, והתגלו עוד שני חרקים, זה היה בתותים בגידול ביו אורגאני, ואח"כ בדקו את התותים שגדלו גידול רגיל, ובבדיקות כהנ"ל התגלו רק שני נשלים כי החרק התפרק מזמן, וכן התגלה חרק אחד. ומזה הסיק הרב השואל שהם בגדר מיעוט מצוי. והדגיש שחלק מן החרקים רואים בעין רק נקודה שגם המומחה לא יכל לזהות את מהותה, כי אם ע"י המיקרוסקופ כהנ"ל.

ועל כל פנים למדנו שע"י שריה במים וסבון במשך עשר דקות, יורדים אותם חרקים מהתותים, ואמנם בשריה נוספת ירדו עוד שנים מהם. והנה לפי המבואר עולה שאין בהם איסור ואין חייבים לבדוק אותם, אך מהיות טוב, עדיף למי שרוצה להתרחק מחשש איסור שבזמן שמודיעים שיש בהם תולעים וכו'. לנהוג בהם כדלהלן: ראשית יחתוך בסכין את הפרח המעטר את ראש התות עם השכבה העליונה שמתחת לפרח, ששם הוא מקום מחבואם, שדרכם לחפש מקום מוסתר ככל האפשר. ולאחר מכן ישרו אותם במים וסבון במשך עשר דקות, ואח"כ ישפשו כל אחד בזרם מים חזק, וטוב שיבדקו אותם בראייה טובה במקום שיש בו אור טוב, או לאור השמש.

ויאכלו עננים וישבעו, ואם רוצים להניחם ליום או יומיים ישימו אותם במקרר, שלא יתפתחו חרקים אחרים, אבל הטוב ביותר שכל זה יעשו סמוך לאכילה. ויאכלו אותם תיכף באופן שאין חשש להתפתחות נוספת של חרקים.

זה הנלע"ד בענין התותים. לעת עתה עד שנברר דעת המומחים לגבי כמה שאלות העומדות על הפרק. ועוד חזון למועד אי"ה. וה' יצילנו מכל מכשול ותקלה לעד אמן.

שלמה משה עמאר

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

תשובת מו"ר הראש"ל הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א התייחסה על פי העובדות שהציג לפניו הרב השואל שהחרקים בתותים אינם נראים ואינם מזוהים. אולם כאמור במאמר של תוצאות המעבדה, ובמאמר ההלכתי של יו"ר המכון, שיובא להלן, המציאות היא שכל החרקים הקיימים בתות השדה נראים ומזוהים ברחישתן ובאבריהם, ועל כן דינם ככל החרקים האסורים מן התורה. אולם עיקר התשובה בכל הנוגע לעיקר הדין של חרקים שאינם נראים או אף אינם מזוהים כי אם על ידי מיקרוסקופ, תקפה וקיימת לגבי כלל החרקים, גם אם אינה תקפה לגבי החרקים המצויים בתותים – הערה זו הוספה על פי הוראת מו"ר הראש"ל שליט"א.

הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א
 רב אזורי במ.א. גזר
 וי"ר המכון למצוות התלויות בארץ

י אייר תשס"ט

אל מעלת מורי ורבי
 הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
 הראשון לציון והרב הראשי לישראל
 השלום והברכה!

בעניין חרקים בתותים ובדין חרקים קטנים שאינם נראים לעין

זכיתי וקבלתי את תשובת מו"ר אודות החרקים בתות שדה. ובתוך לימוד התשובה עלו אצלי כמה גרגרים וברשות מו"ר שליט"א אעלה את הדברים על הכתב.

א. במה שדן מו"ר שליט"א בגדר הפטור של איסור שרץ בחרקים שאינם נראים אלא במיקרוסקופ, ובמה שכתב להכריע שהפטור כיון דאין כאן איסור כלל ועיקר, דהתורה אסרה תולעים ושאר חרקים, ואלו שהם זעירים כל כך שאין עין אדם שולטת בהם, לא חשיבי תולעים אלא הוא כפרש בעלמא. יש להעיר בדרך הפילפול, שאם כן לחרקים אלו לא יהיה דין בריה גם לאחר שיגדלו ויהיו אסורים, שהרי אחד משלשת התנאים שיהי' אסור משום בריה הוא שיהיה הדבר אסור מתחילת ברייתו, וכיון שכאן הם מותרים מתחלת ברייתם, היה מקום לומר שתולעים אלו אינם בכלל ולא יאסרו משום בריה. ונידון כע"ז מצאנו בפוסקים שדנו לגבי תולעים ששרצו בתלוש שאינם אסורים אלא כשפירשו, ועפ"ז כתב הפלתי [סי' ק ס"ק ד] שאם כן אינם אסורים מדין בריה כיון שאינם אסורים מתחילת ברייתן. ורק הרא"ש ס"ל שאסורים משום בריה, דס"ל שלא בעינן מתחילת ברייתן. עכ"ד. וכ"כ בשו"ת טוט"ד תליתאה ח"א סי' ק"ס. אלא שרבים האחרונים שחלקו על זה, וכבר דחה את הדברים בחוות דעת סי' ק ס"ק ה שהוכיח שהם נקראים אסורים מתחילת ברייתם. וכן דחה דבריהם מן הרחיד"א זצ"ל בשו"ת ברכה סי' ק אות ד. וכן דחה דבריהם בשו"ת רב פעלים יו"ד ח"ד סי' ח בד"ה ודע לכאורה, והביא שם את הרב תפארת אדם, והרב גינת ורדים, ובשו"ת חקרי לב יו"ד א, סי' ס"ג, שדחו את דבריהם לחלוטין. ובעיקר הטעם מדוע זה כן נקרא אסור מתחילת ברייתו, כתב

בספר בן אברהם – אבוקארא [סי' נ אות ז], שכל זמן שלא פירשו הרי הם כאילו שעדיין לא נולדו דהלידה שלהם שיוצאים לאויר העולם הוא כשיוצאים מן המים ומן הפרי שהוא מקום הורתם, ודימה דין זה לדין עובר הנמצא במעי הבהמה שאפילו הוא בן תשעה חודשים גידו מותר. ודחה שם את דברי הרב משחא דרבוותא שכתב שאדרבה עיקר יצירתו וברייתו במים. והנה מו"ר שליט"א בספרו שו"ת שמע שלמה ח"א יו"ד סי' א אות ה, כתב שאין בדברי הרב בן אברהם לדחות את דברי הרב משחא דרבוותא, ושאינו עובר שכל עוד הוא במעי אמו הוא עוד לא נולד ותחילת ברייתו הוא רק אחרי הלידה. משא"כ בתולעים נגמרה יצירתם לגמרי ואפילו אם יגדלו מאד עדיין מותרים כיון שלא פירשו. ואם כן צריך לקרותם שאינם אסורים מתחילת ברייתם. ולכן כתב שם מו"ר להלכה שהעיקר כפי שביאר מרן הרחיד"א זצ"ל שכל מה שאנו אומרים שאסורים מתחילת ברייתם או לאו היינו באם נעשה מעשה חיצוני של שינוי כלומר שלא מצד עצמו אסור אלא מצד דבר אחר שנתן בו טעם וכיו"ב. אולם תולעים אלו מתחילת ברייתם קרויים תולעים ומתחילת ברייתם אסורים ללא כל שינוי בגופם או ע"י משהו אחר, אלא ע"י שינוי במקומן, ולא מיקרי שדבר אחר גרם להם. ולכן הם נקראים אסורים מתחילת ברייתן.

והנה לפי מה שסיים מו"ר שליט"א שם בסו"ד, וז"ל: משא"כ תולעים אלו דמיום שנבראו הם אסורים אם יפרשו בלי שום גורם אחר כלל ועיקר וע"כ חשיבי אסורים מתחילת ברייתן. עכ"ד. והשתא לפי"ז במקרה דנן שהכריע מו"ר שליט"א וכן הביא הדברים בשם מרן הראש"ל שליט"א שתולעים שאינם נראים אלא במיקרוסקופ מותרים משום שעדיין לא באו לגדר של בעל חי, שאינם אלא כפרש בעלמא, ואין זה היתר משום שאי אפשר לראותם ולא ניתנה תורה למלאכים, "אלא מותרים הם משום שאינם תולעים כלל". והשתא אם כן שאינם תולעים כלל אינם אסורים מתחילת ברייתם. ומדוע יהיה עליהם דין בריה [אם גדלו אח"כ – וראה לקמן שבעולם הצומח בחרקים שאנו מדברים עליהם אין מציאות כזו]. אא"כ נאמר שהיצירה שלהם היא לאחר שגדלו והגיעו למצב שאפשר להתבונן בהם. ולפני כן אין זה יצירה כלל, וזה יותר כסברת הרב בן אברהם. ומאיך השינוי אצלם הוא לא חיצוני אלא מעצמם, אולם עדיין זה גורם אחר של גדילה, ולא כפרישה ממקום למקום שאין שינוי במהות אלא במיקום.

ב. לגבי ההכרעה בדין הנראה במיקרוסקופ, ראוי לציין את סברת האומרים שכל היתר המיקרוסקופ הוא בחרקים שלעולם ישארו קטנים או במצב סטטי שלא ישתנה לעולם כגון מוקף גויל ודיבוקים וכו'. אולם חרקים שעתידיים לגדול אף שכעת קטנים יש עליהם איסור תולעים ומאיך חיידיקים שלעולם ישארו קטנים

מותרים. וכ"כ כמה מגדולי אמריקה בשנת תשנ"ז לגבי התולעת שנמצאת בדג "וויט פיש", שגם אם זה נבלע בגודל מיקרוסקופי מ"מ כעת זה גדול ונראה לעין. וכ"כ הגרי"ד הברשטאם זצ"ל בסוף קונטרס "ואנכי תולעת" והביא שהסכימו עמו כמה מחכמי הדור. ובניהם הביא את תשובת הגאון בעמח"ס מועדים וזמנים רבי משה שטערנבוך שליט"א שכתב: "אם א"א לראותם אלא במשקפת וישארו כן, אין חוששין. אבל אם לא נראים אלא במשקפת עכשיו, אבל אח"כ יהיו נראים, באיסורם קיימי גם עכשיו, ונקרא פירש ואסורים". אלאשלהלכה כמדומני שלמעשה נוקטים להתיר כל עוד שהם בגודל מיקרוסקופי.

ג. מש"כ מו"ר שליט"א להתיר גם אם זה נראה רק לא מזהה. חושבני שיש להעיר משני כיוונים. האחד, שרבות מצינו שהחמירו הפוסקים גם על תולעים דקין ממש. ואפילו שאינם נראים לרוב בני אדם, וגם למיוחדים שרואים זה רק נגד השמש ולא באופן הרגיל, וכמו שכתב מהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול [סי' ה'] שאין חילוק אפילו אם הבריה היא דקה מחוט השערה. [וכידוע רוחב שערת האדם היא 0.1 מ"מ ואין חרק בעולם המוכר לנו שאנו עוסקים בו שהוא קטן משיעור זה]. וכן ידועים דברי של הגאון בעל דברי חיים (יו"ד ח"ב סי' נד) שכתב חלילה להתיר שתיית מים דרך סינון בד אם יש תולעים דקים שעוברים, ואפילו אם יש שם פיקוח נפש כיון שיכול לעבור לעיר אחרת. עכ"ד. וע"כ שדיבר בתולעים דקים מאד. וכ"כ בספר ערוך השולחן סי' פ"ד סל"ו, שבמה שהעין יכולה לראות אפילו נגד השמש ואפילו דק מן הדק הוא שרץ גמור. ומדבריו ז"ל נראה ברור שיש להחמיר, כל שנראה ואפילו בתנאים מיוחדים כגון שמש וכיו"ב. כלומר כל ששיך לראות בעין ללא מכשיר עזר, אסור. ואפילו שכדי לראות צריך תנאים מסוימים. והנה המציאות מלמדת אותנו לאחר שנים רבות מאד של העיסוק בתחום החרקים בצומח, שאת כל החרקים הקיימים בעולם הצומח אנו מזהים אותם ברחישתם בכל גודל שיהיו וגם החרקים הקטנים ביותר שהם האקריות שבתחילת ברייתם הם בין 0.2 ל 0.3 מ"מ. [וזה שניכר היינו אם ניכר רק ברחישה כלומר בזמן הליכתם הדברים מדוקדקים כמעט במפורש בדברי הרשב"א בתשובה (ח"א סי' ער"ה) "...וזה קטן מאד, וכמה פעמים ניסיתי ונוטלין אותו ממקומו ומניחין על צפורן האצבע והוא רוחש והולך". וכן בדברי הרב זבחי צדק (פ"ד אות צט) אודות החרקים הקטנים מאד שיש בעלי גפן שכתב: "... והנחנו אותם בשמש כמו ג' דקים, והראינו להם בחוש כמה וכמה תולעים קטנים שהם רצים ומרקדים בתוך העלים" עכ"ד. ואף האקרית השקופה [שבימים אלו תוקפת ממש את שדות הכרוב בדרום עד שנהיה בעייה של ממש למצוא חומר גלם

גם בחברות המגדלות ירק מיוחד וגם למפעלים] מבחינים בה ממש בזמן רחישתה. ואף לאחר מיתתם של חרקים אלו בהבחנה טובה נגד אור חזק מבחינים במחויבים או ברגליים וכיו"ב. וכמדומני שאני יכול לומר בוודאות מוחלטת שאינני מכיר אף חרק בצומח שא"א לזהותו אלא באמצעי עזר. ואף אנחנו במעבדה כל הבדיקות נעשות על שולחן אור או תחת אור. ורק לעיתים כדי לזהות איזה חרק בדיוק מדובר [כאשר הוא מת] האם "תריפס" או "פסוק" האם "עכביש" או "אקרית", שלנו יש חשיבות להגדיר את הבעיה בשטח, סף פסילה, צורת טיפול בשטח. ובאמת כל האריכות בזה היא אך למותר, כיון שכבר הוכרע להלכה וכפי שכתב מו"ר שליט"א לגבי דין המילב"ן שהסכמת כל הפוסקים להלכה לאיסור. והמילב"ן זה האקרית מחסן המצויה כיום וגודלה הוא 0.2 מ"מ. ואם כן כל החרקים המצויים כיום בצומח בגודל הזה או רק גדולים מזה ואם כן דינם שרץ גמור.

ודין הכנימות מגן שעל גבי הפירות שונה לגמרי כיון ששם אנו עוסקים האם הם רוחשות או לאו, ואחרי שהתברר בוודאות מפי המומחים שהם רוחשים [וכפי ששלחתי למו"ר שליט"א את החומר המקצועי אודותם] מתברר שהם אסורים כדין השרץ השורץ על הארץ.

וידועה ומפורסמת דעתו של מרן ראש הישיבה הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל [והוב"ד בידיעון הליכות שדה 51] שגם אם לכולם החרק נראה רק כנקודה ומומחה אומר שזו תולעת חוששים לדבריו ורק אם התולעת גם האיש בעל הראות הכי טובה אינו יכול לגלותה היא מותרת. [ובעניוטי השוויתי הדברים למה שכתב מרן החזו"א זצ"ל על דברי השו"ע ביו"ד סי' קד בסוגיא דעכברא שכתב מרן השו"ע שהיכא שניכר אינו בטל. וכתב החזו"א "אבל אם העין מכירתו כשיפגשנו, אע"ג שאין כוח באדם לחפש אחריו, חשיב כאיסור ניכר ואינו בטל", ואף שבוודאי כפי שכתב מו"ר שליט"א הכוונה בעין רגילה ולא במיקרוסקופ, עדיין ניתן ללמוד מדבריו מהי הגדרה של ראייה]. וכמדומני שדברי מרן הגרשז"א זצ"ל בתשובתו המפורסמת לאמריקה משנת תשמ"ו אודות חרקים בירקות עלים בבתי המלון ששופכים מי מלח ושוטפים במים, וחרקים אלו אינם נראים לרוב בני האדם אלא כאשר נותנם כנגד נורת חשמל, ומשרד הבריאות באמריקה מחייב אותם להשתמש בירקות אלו במסעדות. ובדברי תשובתו כתב מרן הגרשז"א זצ"ל כמה צדדים להתיר, ובד"ה ומעתה כתב בזה"ל: "ומעתה אע"ג דבריה גם בדיעבד לא בטיל, מ"מ אפשר דבכה"ג שאינם נראים כלל לעינים גם כנגד השמש, אע"ג דשפיר מסתבר שלעניין דאורייתא ה"ז בריה, והאוכל תולעת כזו לוקה, כי אין זה דומה כלל לשרצים שנראים רק ע"י מיקרוסקופ או סתם זכוכית מגדלת, הואיל וכאן הם נראים לעיני האדם בלי

שום מכשיר [כוונתו ז"ל שאינם נראים אפילו בשמש ולאור יום רגיל אמנם נראים לעיני אדם נגד נורת החשמל. ש.ז.ר.]. מכל מקום לענין זה דבריה לא בטיל שהוא רק מדרבנן והטעם הוא משום דחשיב טפי ולוקין עליו אף אם זה קטן מאד ופחות מכשיעור, מ"מ יכולים לומר דבכגון דא שבאור היום רגיל אינו נראה כלל לעיניים לא הפקיעו מהם רבנן דיני ביטול והרי הם בטלים מיד לאחר שכבר נבדקו כראוי ע"י מי מלח כנהוג עוד לפני הביטול וכ"ש לאחר הביטול שלגמרי אין רואים אותם ואי אפשר כלל לבוררם. עכ"ל"ק.

הנה אם כן ברור נראה מדבריו, שגם בחרקים קטנים ביותר עד שאינם נראים כלל בעין ואפילו לאור השמש אלא לאור נורת החשמל, מ"מ דין חרק עליהם ואסורים מדאורייתא ודין בריה עליהם והאוכלם לוקה. ובוודאי שאם יש מצב כזה שאינם נראים לאור היום [=מנסיוני עכ"פ] מדובר בחרק קטן ביותר, ולמרות זאת דעתו שדין חרק יש לו. [ובתשובתי שבסוף ספר תולעת שני חלק א סי' ד], הבאתי דברי הר"ן שהטעם שהחמירו חכמים בבריה כיון שמצינו שהתורה החמירה עליהם לחייב מלקות הגם שהם קטנים ואף שאין בהם כזית. והוספתי שם שלפי"ז שעיקר הטעם להחמיר בבריה הוא כיון שמצינו שלוקה אף בפחות מכזית, ברור שיש להחמיר בזה בכל סוגי החרקים ולו גם הקטנים ביותר, וזה דלא כמו שכתב בספר משכנות יעקב סי' לא, שתולעים קטנות כמו המילבין הקטנים, שמחמת עוצם קטנותם נאבד ממשן, אין להם דין בריה, כיון שהן אינן חשובות בפנ"ע. עכ"ד. והנה אה"נ לענין חה"ל ודבר חשוב, שאינם בטלים עקב חשיבותן, שפיר מסתברים דבריו, כיון שהכל תלוי בחשיבות. אך לגבי דין בריה לא. ואולי לפי מה שכתב בספר ראש יוסף עמ"ס חולין דף צ"ו ע"ב, שגם בריה אינה בטילה כדין חה"ל, שזה משום חשיבות, יש מקום לדבריו. אולם לפי מה שאנו נוקטים כדעת הראשונים שבריה אינה בטילה כיון שלוקים עליה, ומכאן נובע חשיבות הבריה, א"כ גם תולעים קטנות מאד, כל שנראים לעין, אם אכלם לוקה עליהם וא"כ כיון שלוקין עליהן הרי הן נחשבים, וממילא דין בריה עליהם. וכבר בספר ערוך השולחן סי' ק סעי' טז הב"ד המשכנ"י ודחה דבריו כנ"ל. עי"ש. ונראה שאין זה קשור לנידוד"ד, כלומר הגם שכתב מרן הגרשז"א שלוקים על זה וא"כ צריך שיהיה עליהם גם דין בריה. וא"כ מדוע כתב שבנידוד"ד שהם קטנים לא הפקיעו רבנן דיני ביטול? אלא שוודאי אין זה כוונתו ז"ל, כיון שגם הוא להדיא כתב שיש להם דין בריה כמו שכתב בתחילת דבריו. אלא שחידש שלעניין ביטול בבריה מסוג כזה שאני, גם בגלל הגודל שאינו נראה לעיניים, וגם בגלל המלח והשטיפה וגם בגלל הביטול, ודר"ק].

ד. ובסוף דברי, רציתי להסב את תשומת לבו של מו"ר שליט"א, שהמידע שהרב השואל הציג לפני מו"ר אודות החרקים בתותים, הוא מוטעה ואינו נכון.

וראשית אצטט מדבריו כפי שציטט ממכתבו מו"ר שליט"א:

"אבל אינם אוסרים את התותים, מאחר שלא רואים אותם חרקים בעין, אלא על ידי מיקרוסקופ. והדגיש שאפילו מומחה אינו מבחין בהם, אלא ע"י מכשירים מתאימים". ועוד ציטט מו"ר משמו: "שבמכון הוולקני שע"י משרד החקלאות, ערכו בדיקה מקצועית ע"י שהשרו התותים במים וסבון במשך עשר דקות, ושפכו את המים דרך מסננת, ובדקו את הממצאים שעל המסננת ע"י זכוכית מגדלת, והבודק מצא חמשה חרקים שהועברו לצלוחית עם אלכוהול לבדיקה של "בניקולר" שהוא מיקרוסקופ משוכלל, ובזה וידאו שאכן מדובר בחרקים, ואח"כ בוצעה השריה נוספת של התותים במים וסבון, ושפכו המים דרך המסננת, והתגלו עוד שני חרקים, זה היה בתותים בגידול ביו אורגאני, ואח"כ בדקו את התותים שגדלו גידול רגיל, ובבדיקות כהנ"ל התגלו רק שני נשלים כי החרק התפרק מזמן, וכן התגלה חרק אחד. ומזה הסיק הרב השואל שהם בגדר מיעוט מצוי. והדגיש שחלק מן החרקים רואים בעין רק נקודה שגם המומחה לא יכל לזהות את מהותה, כי אם ע"י המיקרוסקופ כהנ"ל".

ולצערי הרב כל העובדות הללו אינן נכונות, והעובדות הללו לא היו ולא נבראו. כיון שהחרקים בתות שדה הם ככל החרקים שבצומח, ויש בהם חרקים שונים, "כנימות עלה" "עכבישים" "פסוקאים" "תריפסים" שכולם ידועים ומוכרים לכל העוסק בתחום ניכרים לעין כל בכל השלבים שלהם. וכיום שרבתה הידיעה אפילו אנשים רגילים שאינם עוסקים בתחום מזהים את החרקים הללו.

אלא שבתות יש כמה בעיות של זיהוי:

1. האחת שחלק מהחרקים צבעם אדום ויושבים על תות שצבעו אדום ויש קושי בזיהוי. [ראה תמונה בסוף הגיליון].
2. התות להבדיל מירקות העלים איננו יכול להשאר במים עם סבון זמן מינימלי הנדרש שהוא כשלש דקות [שמטרתו לרכך, ולהחליק את החרק מתפיסתו במוצר]. כיון שהוא מתקלקל ואיננו ראוי להגשה.
3. והבעיה העיקרית שלו הוא החרק הקטן ביותר שמצוי בו והוא זחל של "תריפס" שגודלו כ – 0.3 מ"מ [ראה לעיל שכתבנו שהוא גדול יותר ממילבין שהוא כ 0.2 מ"מ – והוא ודאי ניכר ברחישתו, וגם לאחר מותו רואים את המחושים ושאר סימנים שבו], וכיון שלתות שדה יש כמין כיסים על הפרי,

חרק קטן זה לעיתים מתחפר בתוכו ורובו נכנס לתוך הכיס ונחבא בתוכו.
[ראה תמונה בסוף הגיליון].

הלכה למעשה מנסיון של שנים למדתי וראיתי, כי החרקים בתות שדה כאשר משרים אותם במים עם סבון כ – 2 דקות ומערבבים אותם בחוזקה. ולאמ"כ שוטפים אותם במי הסבון, ושוטפים היטב תחת ברז מים תוך כדי שפשוף עם ספוג ויותר טוב אם אפשר לשפוף עם מברשת רכה, יש הבטחה שכל החרקים יורדים. ואז אפשר להשתמש לכתחילה, כטרי, לתעשיית הקפואים וכי"ב.

נב. בהזדמנות זו ברצוני להדגיש מה שכבר מספר פעמים אמרתי ואף כתבתי, שא"א כלל להסתמך על בדיקות ותוצאות של מכונים שאינם תורניים המומחים בתחומים אלו. כיון שכבר עשרות פעמים נתקלתי בחוסר תאימות בשיטות הבדיקה, כאשר התוצאה היא שונה לחלוטין מבחינה מציאותית שיש לה השלכה הלכתית. ואמנם הידע העצום שלהם הוא היחודיות בזיהוי החרקים, באופן מוחלט ובפרט כשיש ספיקות. אולם שיטות הבדיקות שלהם לוקה בחסר. וזכורני שבחודש מרץ שנת 2007 למנינם העלה אחד הרבנים בישיבת מועצת הרה"ר שאולי כדאי לעשות בדיקות של ירקות העלים במכון וואלקני, ולא במכונים התורניים. לצורך כך נפגש צוות של הרבנות הראשית בנוכחות הרב יעקב סג שליט"א הרב רפי יוחאי ועוד, יחד עימי אצל היחידה להגנת הצומח במכון וואלקני, ולאחר ששמענו סקירה על שיטות הבדיקה שלהם [כאשר ד"ר בן יקיר הודה שבכל שיטות הבדיקה של מיתקן "משפך" שהם עובדים והצפה באלכוהול ובמים, אין יעילות של בדיקה לא לגבי החרקים שאינם יורדים בשטיפה, ולא לגבי מינהרן העורקים, ובמיתקן משפך אין יעילות לחרקים מתים כלל, וגם בחיים היעילות מוגבלת סביב 90% וכולם הסכימו כולל הם ששיטות הבדיקה במכונים התורניים היא האמיתית והיחידה שמביאה תוצאות של ממש במידגמים. – קיים פרוטוקול של כל אחד מהגורמים הנז' לעיל]. ובאמתחתי עוד דוגמאות רבות משנות עבודה רבות עם אנשי היחידה הזו.

בברכה

קטון התלמידים

שניאור ז. רווח

המעבדה לבדיקת נגיעות במזון שע"י המכון למצוות התלויות בארץ

תוצאות מחקר על נגיעות התותים בחרקים, ואופני הסרתם

לאחרונה רבו הדיונים, סביב נושא החרקים בתות, אילו סוגים חרקים קיימים, והאם הם יורדים בשטיפה, או האם הם נחבים ואינם יורדים ויש חובה לקלף או לנקות עם מברשת. ויש שרצו לומר שהחרקים אינם נראים או אינם מזוהים אלא במיקרוסקופ, ואם כן הם מותרים לגמרי. וקודם שנפרסם את המציאות כפי הידועה לנו עד כעת. הכנסנו למעבדה שע"י המכון תותים ממגדלים שונים ובאופני ניקוי שונים, ולהלן התוצאות:

השותפים לבדיקות במעבדה:

ה"ה מנחם קטאשילי – מפקח כשרות בד"ץ ב"י
ה"ה דוד בן יוסף – לבורנט ואחראי המעבדה שע"י המכון
ה"ה נחמיה חדר – מנהל המחלקה לירקות ללא תולעים
ה"ה שלומי טרבלסי – מפקח המחלקה לירקות ללא תולעים

בדיקה א

תות שדה, טרי מאיזור קלנסוואה.

כמות: 50 יחידות

שלב א: הורדת עלי כותרת עם מעט מבשר הפרי.

שלב ב: בדיקה ויזואלית:

❖ **1 זחל תריפס חי** [הזחל הסתובב על התות. וצולם בוידאו דגיטלי של המעבדה, ובשלב מסויים הוא נצפה, וחלקו מתחפר בתוך כיס ומתחת ה"גרעין" - ניתן לצפות בכל התהליך באתר המכון].

❖ **4 פסוקאים**

❖ **2 עכבישים**

ס"ה 7 יחי' נגועים בבדיקה ויזואלית – 14% נגיעות מכלל התוצרת לפני שטיפה וסינון.

שלב ג: השרייה ל-2 דקות במים עם סטרילי טבע, תוך עירבוב התות. הוצאת התות וסינון המים

שלב ד: בדיקת המסנגת:

❖ **1 זחל תריפס**

❖ **1 תריפס בוגר**

❖ **5 פסוקאים**

בדיקה ב

תות שדה בקנייה אקראית מהשוק.

כמות 90 יחידות.

שלב א: הורדת עלי כותרת עם מעט מבשר הפרי.

שלב ב: בדיקה ויזואלית בלבד ללא שטיפה!

נמצאו 30 יחידות של תות שדה נגוע בחרקים שונים: פסוקאים, עכבישים וחיפושיות.

ס"ה 30 יח' נגועים בבדיקה ויזואלית – 34% נגיעות מכלל התוצרת לפני שטיפה וסינון.

בדיקה ג

תות שדה מגידול יהודי במושב קדימה ובגידול אורגני. כמות 50 יחידות.

שלב א: הורדת עלי כותרת עם מעט מבשר הפרי.

שלב ב: עבר במכונת שטיפה לפי הפירוט הבא:

1. שפיכה לבריכת מים ללא חומר התות שוהה בבריכה 5 שניות ועובר שלב.
  2. ירידה לבריכה נוספת ושוהה שם כ – 30 שניות.
  3. עולה על מסוע בקבוצות [לא בבודדים] ותוך כדי עליה מקבל מים בהשפצה מדיזות.
  4. כל הבריכות ללא סינון וללא פילטרים. וחרקים רבים נותרים במים. כמו כן התות אינו מתהפך לחלוטין בתוך המים.
- שלב ג: בדיקה ויזואלית: נקי.
- שלב ד: השרייה ל-2 דקות במים עם סטרילי טבע, תוך עירבוב התות. הוצאת התות וסינון המים
- שלב ה: בדיקת המסננת:

2 פסוקאים ❖

חצי עכביש ❖

כפי הנראה באם נותרו חרקים שבדרך כלל בוודאות יורדים בשטיפה. שכל מערך השטיפה כפי שתואר לעיל אינו יעיל להסרת חרקים בתות שדה. ראה עוד לקמן מערכים אחרים.

בדיקה ד

תות שדה מגידול יהודי

כמות 66 יחידות.

שלב א: הורדת עלי כותרת עם מעט מבשר הפרי.

שלב ב: עבר במכונת שטיפה לפי הפירוט הבא:

1. שפיכה לבריכת מים ללא חומר התות שוהה בבריכה 5 שניות ועובר שלב.
  2. ירידה לבריכה נוספת ושוהה שם כ – 30 שניות.
  3. עולה על מסוע בקבוצות [לא בבודדים] ותוך כדי עליה מקבל מים בהשפצה מדיזות.
  4. כל הבריכות ללא סינון וללא פילטרים. וחרקים רבים נותרים במים. כמו כן התות אינו מתהפך לחלוטין בתוך המים.
- שלב ג: בדיקה ויזואלית:

1 פסוקאי ❖

שלב ד: השרייה ל-2 דקות במים עם סטרילי טבע, תוך עירבוב התות. הוצאת

התות וסינון המים

שלב ה: בדיקת המסננת:

2 פסוקאים ❖

❖ **2 זחלי תריפס**

שלב ו: השרייה נוספת ל-2 דקות במים עם סטרילי טבע, תוך עירבוב התות.
וסינון המים

שלב ז: בדיקה ויזואלית: נקי

שלב ח: בדיקת המסננת:

❖ **1 זחל עש גדול**

נראה שוב, כי מערך השטיפה הנ"ל אינו יעיל כלל. ומאיך השרייה עם חומר תוך כדי עירבוב והפיכת כל תות במים מבטיח הסרת כל החרקים. והגם שנותר זחל עש גדול חי. נראה ברור כי באם היו משפשים כל תות תחת ברז מים הוא היה יורד לחלוטין.

בדיקה ה

תות שדה מגידול יהודי "ביו אורגני"

כמות 50 יחידות.

שלב א: הורדת עלי כותרת עם מעט מבשר הפרי.

שלב ב: בדיקה ויזואלית:

❖ **1 כנימת עלה**❖ **1 פסוקאי**❖ **1 חיפושית**

שלב ג: השרייה ל-2 דקות במים עם סטרילי טבע, תוך עירבוב התות. כל תות קודם הוצאה מן המים נוער בתוך המים ונשטף תחת ברז מים. אך ללא

שפשוף ידני וללא ספוג. סינון המים.

שלב ד: בדיקת המסננת:

❖ **7 פסוקאים**❖ **1 עכביש אדום**❖ **1 אקרית אדומה**❖ **1 זחל עש גדול**

שלב ה: בדיקה ויזואלית נוספת לאחר השטיפה:

❖ **1 עכביש שקוף חי** [עכביש זה הוסרט במיקרוסקופ הדיגטלי של המכון, כאשר הוא מטייל על התות, ולאחר מיכן עקב התזוזות והמשחק של איש המעבדה בתות - התהפך העכביש לתוך "כיס" שבתות ולא הצליח להתהפך בחזרה ונותר בכיס. – ניתן לראות את התמונות באתר המכון].

נראה בבירור שגם כאשר יש "גן חיות" בתותים, כאשר שוטפים היטב ומשרים במים עם חומר ומנערים כל תות בתוך המים. גם ללא שפשוף רוב ככל החרקים יוצאים לחלוטין. ובוודאות שבאם היה גם שפשוף בספוג או ביד, שגם העכביש הבודד היה מופרד החוצה.

בדיקה ו

תות שדה מגידול ערבי

כמות 65 יחידות.

שלב א: הורדת עלי כותרת עם מעט מבשר הפרי.

שלב ב: בדיקה ויזואלית:

❖ **1 עכביש**

שלב ג: השרייה ל-2 דקות במים עם סטרילי טבע, תוך עירבוב התות. כל תות קודם הוצאה מן המים נוער בתוך המים ונשטף תחת ברז מים. אך ללא שפשוף ידני וללא ספוג. סינון המים.
שלב ד: בדיקת המסננת:

❖ 1 אקריט אדומה

❖ 5 פסוקאים

❖ 1 חיפושית

שלב ה: שטיפה נוספת. וסינון המים.
שלב ו: בדיקת המסננת: נקי.
שוב נראה בבירור שגם בגידול של נכרי וגם כאשר יש "גן חיות" בתותים, כאשר שוטפים היטב ומשרים במים עם חומר ומנערים כל תות בתוך המים. גם ללא שפשוף החרקים יוצאים לחלוטין. וק"ו באם יוסיפו שפשוף ביד או בספוג.

בדיקה ז

תות שדה מגידול יהודי שעבר שטיפה במעריך שטיפה טובה יותר כמפורט לקמן
כמות 50 יחידות.

שלב א: הורדת עלי כותרת עם מעט מבשר הפרי.
שלב ב: עבר במכונת שטיפה לפי הפירוט הבא:

1. שפיכה לבריכת מים שזזים עם עירבול קל – התות שוהה שם למשך 5 דקות.
  2. התות עולה על מסוע עם דיזות שמשפריצים עליו מים.
  3. התותים נשפכים לג'קוזי [עם עירבול ולא סתם בריכה] יחד עם חומר סטרילי. ושוהה שם למשך חצי דקה.
  4. התותים עולים על מסוע בקבוצות [ולא בבודדים] בגובה חצי מטר, כאשר יש דיזות המתזזים מים נקיים על התות.
  5. ומשם עולה על מסוע באורך מטר, ובאמצעות ויברציה כל קבוצת תות מתפרקת לכל תות בודד. וכאשר הוא נוסע על המסוע יש מים הנשפכים כמפל על כל תות.
- החסרון המעריך זה שאין הבטחה של היפוך כל תות כנדרש, והשהיה הקצרה מאד בחומר.

שלב ג: בדיקה ויזואלית: נקי

שלב ד: השרייה ל-2 דקות במים עם סטרילי טבע, תוך עירבוב התות. כל תות קודם הוצאה מן המים נוער בתוך המים ונשטף תחת ברז מים. אך ללא שפשוף ידני וללא ספוג. סינון המים.
שלב ד: בדיקת המסננת:

❖ 1 פסוקאי חצוי – לא שלם.

שוב נראה בבירור שגם מעריך מים ששוטף טוב גם אם יש בו חסרונות החרקים יורדים. ובוודאות שלו היה המעריך מושלם, וכנז' לעיל. או לחילופין באם היה השלמה בבית של שפשוף כל תות ביד או באמצעות ספוג גם החלקי חרקים לא היו נותרים.

בדיקה ח

תות שדה מגידול יהודי

כמות 50 יחידות.

שלב א: הורדת עלי כותרת עם מעט מבשר הפרי.

שלב ב: בדיקה ויזואלית של 20 יחידות + הסרת כל הגרעינים שעל התות לבדוק באם יש התחפרות תחתם.

❖ **התוצאה: נקי ללא כל התחפרות**

שלב ג: השרייה ל-2 דקות במים עם סטרילי טבע, תוך עירבוב התות. כל תות קודם הוצאה מן המים נוער בתוך המים ונשטף תחת ברז מים. אך ללא שפשוף ידני וללא ספוג. סינון המים.

שלב ד: בדיקת המסננת:

❖ **3 פסוקאים.**

בדיקה פיזית זו, נועדה רק לוודא שלא מצוי הסתתרות מוחלטת של חרקים תחת הגרעין באופן שאינם נראים לחלוטין. ולמעשה לא נמצאה כל התחפרות.

סיכום:

❖ ס"ה נבדקו 471 תותים.

❖ ס"ה נמצאו 79 חרקים.

❖ כאשר על פי רוב ניתן לומר שנמצא כל חרק בתות נפרד כלומר כ - 17% נגיעות ס"ה.

❖ ברור כי כל החרקים נראים וניכרים לעין, כפי שהובחנו רוב החרקים בבדיקה ויזואלית בלבד. כולם ניכרו ברחישתן בבירור. ניכרו במחושיהם. ניכרו גם לאחר מיתתם באיבריהם והרוב המוחלט ניכר בגופו ממש גם לאחר מיתתו.

❖ למעשה אף חרק לא נמצא מחופר ממש להוציא חרק שחופר עקב התהפכות כאשר הגורם האנושי הוא שגרם לכך. כמו כן הזחל תריפס החי התחפר ויצא אולם עדיין מכל קצוותיו הוא נותר בחוץ באופן ששפשוף ידני או ספוג היה מסיר אותו.

❖ גם בעבר שמצאנו התחפרות, היא הייתה נדירה וגם אז היו חלקי החרק בחוץ באופן ששפשוף היה מוריד אותו.

❖ נראה בבירור שבשטיפה ראויה מספיק וק"ו באם יש תוספת שפשוף ידני על פני כל התות. ואין כל צורך לחייב לקלוף או לחייב טחינה. והגם שיש מקרים נדירים של התחפרות, [הגם שבכל ה - 500 תותים שנבדקו בבדיקה זו לא נמצא ולו אחד], עדיין אין מיעוט זה מחייב קילוף, זאת ועוד שגם לאחר ההתחפרות עדיין חלק מהחרק נותר בחוץ ובשפשוף הוא אמור לרדת.

הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א
 חוקר תורני ראשי ומנהל תחום
 פסיקה הלכתית של המכון

בביאור סוגית הגמ' ריש פ' כיצד מברכים ובסברא דאסור להנות מהעולם הזה בלא ברכה

א. במשנה ריש הפרק (לה.) כיצד מברכים על הפרות וכו' ובגמ' מנא הני מילי דתנו רבנן קדש הילולים לה' (ויקרא יט') מלמד שטעונים ברכה לפניהם ולאחריהם מכאן אמר רבי עקיבא אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך ושם בגמ' שקלינן וטרינן ומסקינן דאי אפשר למצוא חיוב לכל הברכות מפסוקים אלא סברא הוא אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה. ע"ש.

והנה הצ"ח (הובא במכתב לחזקיהו) והפנ"י הבינו מקושיית הגמ' "מנא הני מילי" דהתנא ס"ל דברכות שלפניהם דאורייתא, והסבירו שהגמ' דקדקה כן מלשון התנא כיצד מברכים וכו' והיה קשה לגמ' קושיית התוס' דתנא היכא קאי דקתני כיצד מברכים וסברה הגמ' דאקרא קאי ולכן חוקרת הגמ' מאי קרא עד שמסיקה הגמ' דמהפסוק אי אפשר ללמוד חיוב הברכות אלא דסברא הוא אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה.

אבל בספר מכתב לחזקיהו על סוגייתנו דחה דבריהם וכתב דמתחילת הסוגיא ידעה הגמ' דברכות דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא וע"ש שהביא מספר יד מלאכי דלישנא דמנא הני מילי שייך נמי אמדי דלא הוי רק מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא ע"ש.

אבל באמת כדברי הצ"ח והפנ"י מתבאר בספר החנוך (מ' ת"ל) דבהו"א סברה הגמ', דהוא מן התורה, ע"ש. וכן הוא להדיא במאירי שכתב דסבור הוא עכשיו שברכה שלפניה מן התורה היא ושואל בה מנא הני מילי וכו' ע"ש.
וכן הוא להדיא בתוס' ד"ה אלא סברא הוא וכו' דהגמרא היתה סבורה מתחלה דלימוד גמור הוא עיי"ש.

ואף דמצאנו "מנא הני מילי" אפילו על דין דרבנן וכמו שכתב היד מלאכי שהביא המכתב לחזקיהו שם, מ"מ היה נראה לתוס' והמאירי מסוגיית הגמ' שהאריכה כאן בשקלא וטריא דע"כ סברה הגמ' בתחלה דלמוד גמור הוא.

אלא שקשה לי על דברי התוס' לעיל ד"ה לפניו לא כל שכן שכתבו דלאו ק"ו הוא דאם כן תהא ברכה דלפניו דאורייתא וקשה דהלא בהו"א הוה ס"ל לגמ' דהברכה דאורייתא ולמדו כן מהפסוקים וצ"ל דהיה קשה לתוס' על מה שהסיקה הגמ' דהברכות חיובן מדרבנן, דלמה ברכת הפת דרבנן הא ק"ו הוא אם לאחריו

מברך מן התורה לפניו לא כל שכן ואין הכי נמי דלפי הה"א דהוה ס"ל לגמ' דברכות דאורייתא חשבה הגמ' דק"ו גמור הוא ועי' רשב"א בחי' דהגמ' היתה יכולה לפרוך את הק"ו אלא דלא דקדקה כולי האי כיון דלא סלקה וכן הוא בשטמ"ק וכן הוא בחי' הריטב"א [ועי' במה שכתבנו לקמן].

ולפי"ז צ"ל דבה"א חשבה הגמ' דאין לברך ברכה דלפניו אא"כ יש שיעור אכילה כסברת הכל בו בשם רב אחא משבחא הובא בב"י (סי' ר"י) שהרי כאן הגמ' למדה ברכה דלפניו מק"ו מברכה שלאחריו של ז' המינים שכתוב בהם ואכלת, וא"כ דיו לבא מן הדין להיות כנדון ולא יברך לפניו אא"כ יאכל כשיעור אכילה וכמו שחשבו לומר התוס' יומא (ע"ט. וסוכה כ"ו:). ע"ש. וכן הוא ברא"ש לקמן (סי' ט"ז). [וכך שמעתי בשם הרה"ג אהרן כהן שליט"א בשם הראש יוסף והצל"ח (ואינם תח"י) דהגמ' כאן בה"א חשבה דלא יברך לפניו אא"כ רוצה לאכול כשיעור].

ובעיקר דברי התוס' שכתבו דלאו ק"ו הוא, עי' רא"ש (סי' ט"ז) שכתב לפרוך את הק"ו דיש לומר מה לבסוף שכן נהנה כבר כמו שאמרו בפרק מי שמתו (ד' כא.), עי' במעדני יו"ט אות ע' שהוכיח דלא שיק לומר בכונת הגמרא שם שכן נהנה שיש בו הנאה משא"כ תורה שהרי ידוע דמברכים על התורה לפני מדאורייתא אף שלא נהנה]. וכך דחה בחי' הריטב"א, ע"ש. וראיתי לנח"ד על הסוגיא דהאי ק"ו תלוי במחלוקת התנאים לקמן (מח: דת"ק שם למד ברכה דלפניו מק"ו ושאר התנאים [רבי ורבי יצחק ורבי נתן] אמרו שם דק"ו אינו צריך והם למדו ברכה דלפניו מפסוק, ע"ש. והבין דס"ל לשאר התנאים דיש לפרוך הק"ו וע"ש בנח"ד במה שהאריך לבאר בסוגיא. ועי' בד' מח: בשטמ"ק שכתב גם שם דהק"ו פריכא הוא [כמו שכתב בריש הפרק דיש לפרוך מה לאחריו שכן נהנה] אבל ראיתי לרשב"א (בחי' שם מט:) שכתב דכולהו תנאי שם ס"ל דברכה ראשונה דפת דאורייתא [ולבסוף הביא יש מי שפירש דהויא אסמכתא בעלמא וכו', ע"ש] רק דסיים דלא קיי"ל כחד מינייהו אלא ברכה ראשונה דרבנן וכסתמא דמתני' בפרק מי שמתו [וע"ע בחי' הרשב"א לדף מח ד"ה הא דאמרינן איצטרופי מצטרף. ועי' בב"י סי' קס"ז ד"ה והיינו שנסתפק לו וכו' והא דאמרינן וכו'].

ב. ובעיקר מסקנת הגמרא דסברא הוא אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה עי' פנ"י שהסיק מזה דברכות שלפניהם דאורייתא שהרי סברא דאורייתא היא וכמו שרגילה הגמרא לומר למה לי קרא סברא הוא (כתובות כב.) [לכן בכמה מקומות אמרינן איבעית אימא קרא איבעית אימא סברא כגון שם בשבועות ובקדושין לה: וע"ע ברכות ד: ושם מסומן]. והא דקיי"ל ספק ברכות להקל הסביר הפנ"י דהוא משום דלא שייך להחמיר לברך עוד הפעם כיון דאסור לברך ברכה שאינה צריכה, וע"ש שרצה לומר דגם התוס' יכולים לסבור כן.

אבל הרב מכתב לחזקיהו דחה דבריו דמדברי התוס' ד"ה לפניו לא כ"ש שכתבו דלאו ק"ו הוא דא"כ תהא ברכה דלפניו מדאורייתא משמע דפשיטא להו דאינו אלא מדרבנן ושכן הוא להדיא בתוס' יומא (עט.) ד"ה ולא בירך.

וע"ע במכתב לחזקיהו שהביא שגם הרב גזע ישי דחה דברי הפנ"י מדברי התוס' סוכה (כו:) שכתבו להדיא דהוי דרבנן [וכן הוא בתוס' חולין (קז.) ד"ה ולא בירך דברכה דלפניו לאו דאורייתא.

ואני עני מצאתי ג"כ כן בתוס' לקמן (מה.) ד"ה אם דברכת המוציא אינו אלא מדרבנן, ע"ש] וכן הוא להדיא ברמב"ם (פ"א מברכות ה"ב) וזה לשונו ומדברי סופרים לברך על כל מאכל תחלה ואח"כ יהנה ממנו וכן מבואר בשו"ע (סי' רט' ס"ג) וכן הוא להדיא בתר"י וברשב"א בחדושו דבין למאן דתני נטע רבעי ובין למאן דתני כרם רבעי ליכא דטעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו מן התורה אלא שבעת המינים בלבד שהן טעונים לאחריהם מן התורה הא שאר מינין בין לפנייהם בין לאחריהם אין טעונים כלל אלא מסברא וקרא אסמכתא בעלמא וע"ש בתר"י שהדגיש דגם בשבעת המינים לפנייהם דרבנן.

ובעיקר מה שיצא לחז"ל חיוב הברכות מהסברא ע"י במכתב לחזקיהו שם דאין מזה הוכחה דהוי מדאורייתא דעד כאן לא אמרו למה לי קרא סברא הוא אלא כגון באיסור והיתר ודינים אבל גבי מצוה לא שייך לומר כן דמסברא לא הוה קבעינן ומשוינן מצוה שהרי לא נצטוינו עליה ע"ש.

ג. והנה הפנ"י דחה ראית התוס' כאן (לה.) וביומא (עט.) ובסוכה (כו:) ובחולין (קז.) שהוכיחו דברכות דלפניהם דרבנן מהא דבעל קרי מברך על המזון לאחריו ולא מברך לפניו משום דכיון דלא מחויב לברך לפניו אלא מסברא והוא מונע עצמו מלברך משום כבוד ה' סברא הוא שלא יברך, ועוד דכיון דמברך מיהא לאחריו לא הוי נהנה בלא ברכה, ע"ש. ועי' במכתב לחזקיהו שהעיר דמ"מ עדיין קיימת הראיה השניה שהביאו התוס' ביומא (עט.) וסוכה (כו:) מפרק היה קורא (טז.) דהפועלים שהיו עושים מלאכה אצל בעה"ב אוכלין פתן ואין מברכין לפנייהם אבל מברכין לאחריהם דהתם ליכא סברא שלא יברך אם לא משום דברכות שלפניו מדרבנן [ומה שרצה המכתב לחזקיהו להליץ עבור הפנ"י דיש לומר דברייתא נדחית לפום מסקנא דהכא דברכות לפניו דאורייתא, דחה הוא עצמו משום דזה דוחק גדול וכל כי האי איבעי ליה לש"ס למשקל ולמטרי, ע"ש].

אבל תמהתי על הערת המכתב לחזקיהו דבאמת גם הראיה השניה מהא דפועלים יש לדחות לפי תירוץ השני שכתב הפנ"י דכיון דמברך מיהא לאחריו לא הוי נהנה בלא ברכה, ע"ש. וכל קושית המכתב לחזקיהו דלא שייך לתרץ כן בהא דפועלים אינו אלא על התירוץ הראשון של הפנ"י.

ובעיקר ראיית התוס' מהפועלים אוכלין פתן ואין מברכין לפנייהם וכו' כן גרס רש"י בגמ' שם בברכות (טז.) אבל גי' הגמ' שלנו שם דאוכלין פתן "ומברכים לפנייה ולאחריה" ועי' בהגהות הב"ח שם דכן גי' הר"ף והרא"ש ושכן הוא בטור סי' קצ"א.

אלא דבאמת לענ"ד עצם תירוץ הפנ"י דוחק גדול הוא דאם כן מסברא אין לנו אלא דצריך לברך לאחריו ומנא לן דבעינן לברך גם לפניו ועוד דלפ"ז אם יאכל פחות מכשיעור דאינו מברך לאחריו דין הוא שיברך לפניו גם בעל קרי ופועלים, ודו"ק.

ד. ובעיקר הא דמשמע בפנ"י דשייך הסברא גם לברכה דלאחריו לא כן משמע מרש"י בסוכה (כו:) שפי' על המשנה שם דרבי צדוק לא בירך לאחריו אבל לעולם לפניו בירך דבכל דהו בעי ברכה שהרי נהנה ואסור להנות מן העוה"ז בלא ברכה, ע"ש. משמע דהסברא אינו אלא לברכה דלפניו ולא לברכה דלאחריו. **והעניין** דכיון דלה' הארץ ומלואה אין לנו להנות ממנו בשום דבר אלא לאחר שנודה לו שהכל שלו ע"י ברכה בשם ומלכות דשלו הכל ואז נתן הארץ לבני אדם.

וכן הוא בתוס' שם בסוכה שכתבו דלפניו לא בעינן שיעור דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה, ע"ש. וכן הוא בתוס' כאן (לט.) ד"ה בצר ליה שיעורא שכתב בזה דוקא לאחריו דבעינן שיעור אבל בברכה שלפניו אפילו פחות מכשיעור דאסור ליהנות בעולם הזה בלא ברכה וכן הוא ברא"ש (סי' ט"ז) על הגמ' (לט.) והביא שם פרש"י בפרק הישן (ד' כו:) הנ"ל, ע"ש.

וכן משמע בר"ף (ד' כ"ז: מדפי הר"ף) דהיכא דליכא כזית, תחלה בעי ברכה שאסור לאדם ליהנות מן העוה"ז כלום בלא ברכה ולבסוף לא בעי ברכה. וע"ע בחדושי הריטב"א כאן שכתב דכולהו ברכות לפנייהם אתו מהאי סברא.

וכן הוא בטור (סי' ר"י) ברכה ראשונה אין לה שיעור שעל כל הדברים מברכים לפנייהם בכל שהוא שאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה [וע"ע תר"י דף כח: לעניין חומץ דברביעית יברך עליו בתחלה שלא יהנה וכו' ולא בסוף]. ועי' תר"י (ד' כז'. מדפי הר"ף) שכתב דבפחות מכזית מברך לפניו שהכל כדי שלא יהנה מן העוה"ז בלא ברכה אבל לבסוף לא היה לו לברך, ע"ש.

ועי' בדברי מרן מלכא ביביע אומר (ח"ד סי' ג' אות י"ז, ובח"ו סי' מ"ח אות ז') שהוכיח כן מהתוס' ישנים לשבת (כג.) שכתבו על הברייתא שם הדמאי מברכים עליו דהיינו ברהמ"ז בג' ומזמנין בי' דאילו ברכת המוציא פשיטא דמברכים דאסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה, ע"ש.

אבל לכאורה יש מקום לדחות ראייה זו דאדרבה ממה שלא פי' בתוס' ישנים דהיינו בהמ"ז סתם משמע דהבין דכל החדוש של הברייתא הוא דאמרינן זמון על הדמאי וכמו שאמרה המשנה בריש פ' שלשה שאכלו (ד' מה.) אכל דמאי וכו' מזמנין

עליו, אבל עיקר בהמ"ז פשיטא ליה דצריך לברך דגם הוא נלמד מהסברא ואף דסיים דאילו ברכת המוציא פשיטא דמברכים אפשר דלאו דוקא הוא ואינו אלא לאפוקי מפרש"י שפירש שם בשבת ד"ה ומברכים עליו המוציא, ע"ש.

ונראה דעיקר מחלוקת רש"י ותוס' ישנים תלויה במחלוקת הרמב"ם והראב"ד (בפ"א מה' ברכות הי"ט) אם מברכים על דבר האסור דלפי רש"י אין מברכים ולכן בדמאי הוי חדוש דמברכים וכדמשמע מהרשב"א בחי' לברכות (מה) הובא בכס"מ שם אבל התוס' ישנים ס"ל כדעת הראב"ד דמברכים על דבר איסור כיון שנהנה לכן בדמאי פשיטא דמברכים, ודוק.

ולאחר העיון התברר לי דמה דפשיטא להו לתוס' ישנים דמברכים בהמ"ז הוא מהפסוק דואכלת ושבעת וברכת וזהו שרש"י לא פירש ג"כ המוציא ובהמ"ז דבהמ"ז פשיטא. ומ"מ הדחייה קיימת דהתם דבהמ"ז אינו מהסברא ולא יכלו התוס' ישנים לומר דברכת המוציא ובהמ"ז פשיטא דמברכים דאסור ליהנות וכו'.

ובאמת מדברי הראב"ד בהשגות על הרמב"ם (פ"א מה' ברכות הי"ט) שכתב אבל ברכה תחלה וסוף (על דבר האסור) למה לא יברכו הואיל ונהנו משמע דגם ברכה לאחריה יוצא מהסברא וזה קצת סיוע לדברי הפנ"י ואפשר דזהו טעם הכלבו שכתב בשם רב אחא משבחה (הובא בב"י סי' ר"י) דעל פחות משיעור א"צ לברך אפילו שהכל הרי דהשוה ברכה ראשונה לברכה אחרונה וצ"ל דס"ל דמה שאמר ר"ע (לה:): אסור לאדם שיטעם כלום קודם שיברך הוא ל"ד דרק בכזית שנקרא אכילה נקרא הנאה ובעינן ברכה כדי שלא יהנה מן העוה"ז בלא ברכה ואז מברך בין לפניו בין לאחריו. וגם בכס"מ (פ"א ה"ב בברכות) משמע להדיא דהסברא חוזרת גם על ברכה דלאחריו ועי' חזון עובדיה (ח"א כרך א' סי' יח ד' רס"ז רס"ח בהגהה שם). ולענ"ד כן משמע גם מלשון הרשב"א בחי' (לד' לה.) ד"ה הכי גרסינן בכל הספרים סברא הוא אסור להנות וכו' דסיים הא שאר מינין בין לפנייהם בין לאחריהם אין טעונים כלל אלא מסברא וקרא אסמכתא בעלמא ועי' תוס' ברכות (מה.) לענין השותה מים באופן דחנקתיה אומצא דרב עמרם פירש דדוקא לפניו לא בעי ברוכי אבל לאחריו חייב ורבנו משה פירש דהואיל ואינו נהנה אפי' לאחריו לא בעי ברוכי, ע"ש. ואפשר דסברת רבנו משה הוא דהסברא שייכת גם על לאחריו ויש לדחות.

ובזה יש ליישב לכאורה את מה שתמה מרן מלכא ביביע אומר (ח"ד סי'אות יז) בתוס' ברכות (מט:): סד"ה רבי מאיר דלענין שתייה אומר ר"י דיש להחמיר לברך עליו אפי' בפחות ממלא לוגמיו ותמה הרעק"א בגהש"ס שם דהיאך שייך להחמיר הא בברכה ספיקא להקל והשאיר בצ"ע והסבירו השבט סופר והגר"י בכרך דיש להחמיר בגלל הסברא דאין ליהנות מהעוה"ז בלי ברכה וכעין מה שכתבו התוס' ברכות (יב.) דר"י היה אומר לחומרא דצריך לברך (מספיקא) והסביר הגהש"ס שם דס"ל לר"י דהא דאמרין ספק ברכות להקל אינו אלא בברכת המצוות אבל בברכת

הנהנין אסור לאכול בלא ברכה ותמה הגרע"י דהתם בברכות (מט:): מיירי ר"י לענין ברכה שלאחריו ולא שיכת שם הסברא שאסור ליהנות בלא ברכה, ע"ש.

ולהנ"ל יש לומר דהר"י בעל התוס' ס"ל כהראב"ד והפנ"י דגם על ברכה שלאחריו שייכת הסברא דכל הנהנה וכו' ועי' בתוס' (ל"ט.) ד"ה בציר מהכי דס"ל לר"י דשבעת המינים פחות מכשיעור מברך בנ"ר משמע דלא רצה לפטרם בלא כלום ואפשר דהוא גם מהטעם דכל הנהנה וכו' דקאי ג"כ אברכה דלאחריה [וכעין מה שכתב התר"י לברך שהכל בפחות מכשיעור משום כל הנהנה], ודו"ק.

ה. ובאמת ראוי לחקור לרוב הפוסקים דלא שייך הסברא לברכה דלאחריו א"כ מנא לנו חיוב הברכה דלאחריו וצ"ל דס"ל דלאחריו דהשוו חז"ל כל המינים ללחם [או למין ז' למאן דאית ליה] שהוא מן התורה, ולכן לא חייבו ברכה זו אלא א"כ אכל שיעור אכילה, ובאמת אם נאמר דחיוב ברכה דלאחריו יוצא מהסברא צ"ע למה חילקו חז"ל ביניהם דלפניו בכל שהוא מברך ולאחריו רק אם אכל שיעור וצ"ל דסברא הוא דאין להודות להקב"ה על מה שאכלנו א"כ אכלנו שיעור אכילה. ואח"כ מצאתי שכן כתב להדיא בספר החנוך (מ' ת"ל) והנהני וברין רחמנא דסייען.

ו. והנה התוס' ברכות (יב.) ד"ה לא לאתווי נהמא כתבו בשם ר"י דאם יש ספק אם יצא בברכתו שבירך כגון אם פתח בחמרא וסיים בשיכרא צריך לברך פעם אחרת [וחלק בזה על הרב אלפס המובא בתוס' שם], ע"ש. ובמג"א (סי' ר"ט סק"ג) הקשה עליו דהא קי"ל ספק ברכות להקל ושכן הקשה במ"צ [ע"ש במג"א מה שחשב לתרץ] ובגליון הש"ס על התוס' וכן בגליון השו"ע [שם] תירץ על פי דברי המהרש"א בפסחים [קב.]. דלא שייך לומר ספק ברכות להקל אלא בברכת המצוות אבל בברכות הנהנין היות ואסור לאכול בלא ברכה מברכין גם בספק, וע"ש שכן מצא באבן העוזר (סי' רי"ד) לפרש טעם הר"י ועי' ביביע אומר [ח"ד סי' ג' ד' יח טור א'] שהביא תרוץ זה בשם הרבה אחרונים, ואני עני מצאתי שהמאירי כבר הקדימם לכל הני רבנותא והוא כאן בריש כיצד מברכין [ד"ה וכל הנהנה] מן העולם ושם נאמר דבתוס' כתבו שאחר שסמכוה מן המקרא וכן שעשאוהו כמועל בהקדש מדכתיב לה' הארץ ומלואה אם שכח ולא בירך או אפי' ספק לא ברך ועדיין הוא אוכל חוזר ומברך וכו', ע"ש. הרי שפי' מה שכתבו התוס' בחוזר ומברך משום דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה והובאו דבריו בשו"ת חזון עובדיה [חלק א' כרך ב' סי' כו עמ' שצח] וע"ש באריכות בנדון דידן.

ועי"ש בשו"ת חזון עובדיה שכתב דהר"י בתוס' הנ"ל [ברכות יב.] ס"ל דהעובר על מה שאמרו חז"ל אסור להנות מן העוה"ז בלא ברכה הוא רשע כעובר על איסור דרבנן ושכן ס"ל לריטב"א בחידושו לשבת [כג.]. ושאפשר דכן ס"ל לבעל הלכות גדולות וכל בו ולכן פסקו דאונן חייב לברך ברכת המוציא [ואינו פטור אלא

מברכת המזון] אבל להלכה לא קי"ל הכי הן לענין ספק בברכתו שלא יחזור ויברך וכמו שפסק השו"ע (סי' קס"ז סעיף ח' ט' וסימן קע"ד ס"א), ע"ש. וגם בענין אונן דאינו מברך אף ברכת המוציא וכמו שפסק השו"ע (יר"ד סי' שמא) וכך הוכיח בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' לז' אות ח') מהא דבעל קרי לא מברך בתחלה א"כ ע"כ קי"ל אליבא דהלכתא דמה שאמרו דכל הנהנה וכו' כאילו מעל וכאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל לאו דוקא הוא.

ועי"ש בחזון עובדיה האריך עוד לבסס סברא זו מהא דעבר והכניס משקים לתוך פיו בלא ברכה דבולען אף דבהכניס איסור אף דרבנן הדין הוא שיפלוט וכן מהא דפועלים שלא מברכים בתחלה וממעשים בכל יום שנותנים לקטן אף אם אינו מברך. וע"ש שכן מצא בשו"ת יד סופר [סי' נא] והוכיח כן מהא דאם אכל כשיעור בלא ברכה חייב לברך ברכת המזון ולא נחשב כאכילת איסור שדינו שאינו מברך לא בתחלה ולא בסוף וכן ממה שפסק הרמ"א דמותר לתת אוכל אף למי שלא יברך [אמנם עיין בחזון עובדיה שם דיש להשיב על ראייה זולפי מה שמשמע בב"י שם דאסור לתת למי שלא יברך, ע"ש] אלא דשם בשו"ת יד סופר הסיק דדוקא באכילת רשות הפליגו חז"ל שהאוכל בלא ברכה כאלו מעל וכגוזל אבל האוכל אכילת מצוה בצווי של הקב"ה אינו בכלל זה אלא שהחסיר מצוה אבל בשו"ת חזון עובדיה שם כתב דאף באכילת רשות כך הוא כמו שמוכרח מכל הראיות ומה שאמרו חז"ל דהוי כאילו מועל וגוזל ל"ד הוא, אלא שדרך חז"ל להפליג בחומרת העוונות כדי שישמרו בני אדם מלהכשל בהם והביא שם מכמה ספרים שכתבו כן על דברי חז"ל בכמה מקומות ודחה בזה דברי הגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' שכא) שפסק שהאוכל מצה בלי ברכת המוציא תחלה לא יצא ידי חובת מצה דכיון שאסור לאכול בלא ברכה הוי מצוה הבאה בעבירה, ע"ש.

הרב יוסף צברי שליט"א

בדין נטע רבעי

- המשך המאמר מהגיליון הקודם-

ה. איבוד מעות הפדיון

הדרכי משה כאן הביא: "וכתב המרדכי פרק קמ"א ע"ז [סי' ת"ת] דכשמשליך דמי הפדיון לנהר צריך גם כן שחיקה תחילה" עכ"ל, וטעמו בפשטות דכיון דצריך איבוד למעות המחוללות, א"כ אם ישליך לנהר המעות כמות שהם חישנין שישלום מן המים ויגיעו לידי שימוש, לכך בעי שחיקה אף באופן שזורקם לנהר. **והנה** השו"ע אף שלא הביא את המרדכי בדבריו הבית יוסף כתב בדבריו בשו"ע וז"ל: "וישליך הפרוטה לים הגדול או ישחקנה ויפזרנה לרוח או ישליכנה לנהר אחר שחיקה עכ"ל, ומתיבות אחר שחיקה מוכח כדברי המרדכי. **ואפשר** שהשו"ע הוציא כן הלשון הטור שדרכו להמשך אחריו בלשון פסק ההלכה, שכן הטור כתב הלכה זו בזה"ל: "וישחוק הפרוטה ויפזרנה לרוח או ישליכנה לנהר" ע"כ. ומלשון או ישליכנה לנהר אפשר ללמוד דמילתא אחריתא קתני באופן איבוד מטבע הפדיון, דלא רק ישחקנה ויפזרנה לרוח אלא ישליכנה לנהר ותטבע ותאבד שם.

אלא דהב"י נראה שלמד מדבריו דהך "או" קאי על מ"ש מתחילה "וישחוק הפרוטה" וקמ"ל שיש כאן תנאי ראשוני של שחיקת הפרוטה, ואחריה יש ב' אופנים לקיים את השלב השני, או לפזרה לרוח או להשליכה לנהר, ומזה נתחדש לב"י שאף אחר שרוצה לאבד הפרוטה בהשלכה בנהר צריך שחיקה מקודם לאבד המטבע משימוש נוסף.

ויש עוד להוסיף, שאם כנים דברינו א"כ שפיר הבין הב"י מהכא, דאמאי לכאורה בעינן שחיקה אף בהשלכה לנהר הלא המטבע נאבד שם, אלא כיון דבנהר שאינו עמוק כ"כ מיירי חישנין שיתייבש או שישחו בו ויוכלו להוציא משם המטבע בנהר שאינו כ"כ עמוק, ולכן צריך לשחוק המטבע מקודם, א"כ כל הלכה זו של שחיקה מוקדמת נאמרה דוקא בנהר הרדוד יחסית, ומשמע שאם ישליך המעות בים העמוק שאין בו שום אפשרות להוציא המעות משם זה מקרי איבוד שפיר, ואז אפי' שחיקה מקודם אין צריך.

ולפי חשבון זה מובן מדוע הוסיף השו"ע אופן איבוד שלא זכר הטור ואף בב"י לא נזכר והוא "וישליך הפרוטה לים הגדול" שכן הוציא מדברי הטור, שבזה האופן א"צ שחיקה מקודם, שכן רק אחר אופן האיבוד בים הזכיר השחיקה או ישחקנה ויפזרנה וכו'. אלא שלא רצה בלשון פסק ההלכה להעתיק את לשון הטור, כדי לבאר

הלכה זו בפרטות דבעינן שחיקה באיבוד בנהר ולא כאופן הראשון בבאור לשון הטור, ולכן הוסיף השו"ע שאף שבתחילת דבריו הזכיר שחיקה שתהא קודמת ל"ויפזרנה לרוח" הזכיר שחיקה גם אחר האיבוד בנהר וזה שכתב "אחר שחיקה" וק"ל. [ומקור דברי הטור הוא מהגמ' בערכין דף כ"ט ע"א דאמרינן התם "ושדינהו בנהרא" ואפשר דכך היה מעשה ואה"נ תמיד עדיף איבוד בים].

וממה שהביא השו"ע את אופן האיבוד בהשלכה לים כאופן הראשון של האיבוד מכלל שלשת האופנים, משמע דהוא היותר מהודר, וטעמא דמסתבר הוא, דאם נצריך שחיקה הלא זו צריכה להיות שחיקה המאבדת את המטבע לגמרי שלא יוכלו להשתמש בו עוד, וחישינן שמא לא ישחוק יפה יפה, אך באופן שמשליך לים הגדול אי"צ לחשוש לזה.

ולפי"ז בזמנינו שהמטבעות קשים וחזקים וקשה לשחוקם מן הנכון לנהוג לכתחילה להשליכם לים הגדול, וככל שהמקום יהא עמוק יותר האיבוד יותר מהודר, דאם יזרוק בשפת הים הרדודה דינו כזרוק לנהר דבעי שחיקה מקודם דרבים מצויים בשפת הים לשחות וכדו' אלא א"כ אינו מקום עמוק כדבעי.

ו. נוסח הברכה

פסק השו"ע דנוסח הברכה הוא "על פדיון רבעי", והרמב"ם כתב [פ"י מהל' מאכלות אסורות הל' י"ז] דהנוסח הוא "על פדיון נטע רבעי" ובשאלות דרב אחאי גאון [סי' ק"י] הנוסח "על פדיון הכרם" וכ"ה בספר האשכול [ח"ב עמ' כ"ה] ובבה"ג (סי' ו') הנוסח: "על חילול הכרם", והרא"ש בהל' ערלה כתב דהנוסח הוא: "על פדיון כרם רבעי", ולא נאריך לציין כל שיטוח קמאי, דעכ"פ יוצא מכולם שהנוסח הוא ב"על" ולא בלמ"ד "לפדות" רבעי, מלבד דרשות מהר"ש מנוישטט [עמ' 138] שכתב כן.

ונקדים את דברי הרמב"ם היסודיים בדין זה, וזה לשונו [בפ"א מהל' ברכות הל' יא' ואילך]: "כל העושה מצוה בין שהיתה חובה עליו בין שאינה חובה עליו אם עשה אותה לעצמו מברך לעשות, עשה אותה לאחרים מברך על העשיה, כיצד לבש תפילין מברך להניח תפילין וכו' אבל אם קבע מזוזה לאחרים מברך על קביעת מזוזה וכו' וכל כל כיו"ב, עשה המצוה לו ולאחרים כאחד אם היתה מצוה שאינה חובה מברך על העשיה, לפיכך הוא מברך על מצות עירוב, היתה חובה ומתכוין להוציא עצמו מידי חובה ולהוציא אחרים מברך לעשות לפיכך הוא מברך לשמוע קול שופר" עכ"ל.

ולפי המתבאר מדבריו יקשה, דהלא מצות פדיון נטע רבעי היא מצוה שאדם עושה אותה לעצמו ולא לאחרים, שהרי בפדיון עציו יותרו פירותיו באכילה והו"ל לברך בלמ"ד, ורק אם פירותיו נמצאים במקום הסמוך לרה"ר שייך לומר שעושה הוא את מצות הפדיון גם לאחרים, ולכל הפחות לא יהא דינו אלא כעושה מצוה לו

ולאחרים, וגם אז ברור שמצוה זו חובה היא מדאורייתא שהרי התורה ציוותה "ובשנה הרביעית יהיה כל פרי" וכו' וכשופר דמי ואמאי מברך בעל וללא בלמ"ד.

ובהמשך דבריו כתב הרמב"ם: "נטל את הלולב מברך על נטילת לולב שכיון שהגביהו יצא ידי חובתו, אבל אם בירך קודם שיטול מברך ליטול את הלולב כמו לישב בסוכה, ומכאן אתה למד שהמברך בלא ברכה מברך על העשיה, אבל נטילת ידים ושחיטה הואיל מדברי הרשות הן אפילו שחט לעצמו מברך על השחיטה ועל כיסוי הדם ועל נטילת ידים, וכן הוא מברך על ביעור חמץ ביו שבדק לעצמו בין שבדק לאחרים שמעת שגמר בלבו לבטל נעשית מצות הביעור קודם שיבדוק כמו שיתבאר במקומו עכ"ל.

וגם לפי דברים אלו יקשה, דהלא הברכה נעשית על מעשה הפדיון עצמו, רק אחר שמברך הוא פודה וברור של"ש לומר שחל הפדיון קודם שעשה וברך, ואם נרצה לדמות ענין הפדיון לשחיטה ונט"י, דנאמר לו אל תפדה ואל תאכל פירותיך, גם זה יקשה דסו"ס הלא שחיטה היא רק הכשר מצוה שרק כך תוכל לאכול בשר וכך נט"י, אך מצות נטע רבעי היא חובה מן התורה שלכן נמנית כמצוה נפרדת מן הערלה ולא הויא רק הכשר מצוה אלא דמצוה להעלותן ולאכלן בירושלים וכו' ומדוע מברכים בה ב"על".

וכן מוכח ממה שמנה הרמב"ם בספר המצוות דין שונה לנטע רבעי ולערלה, כתב בלא תעשה אות קצ"ב ודין נטע רבעי בעשין אות קי"ט, וזה לשונו שם: "והמצוה הקי"ט היא שציונו להיות נטע רבעי כולו קודש והוא אמרו יתעלה יהיה כל פריו קודש הילולים לה', ודינו שיעלה לירושלים ויאכלוהו שם בעליו כמו מעשר שני בשוה ואין לכהנים בו כלום וכו' עכ"ל, הרי דמוכח מלשונו שאין מצוה זו רק הכשר מצוה להתיר פירותיו העתידים אלא מצות עשה נפרדת וחייבית בנטע רבעי.

ונראה לי שבדעת הרמב"ם עפ"י מש"כ שם הכס"מ ז"ל: "אבל אם מברך אחר עשייתה כביעור חמץ שאחר שגמר בלבו לבטל כעשית מצוה וכו' וכן ספירת העומר מפני שכבר קדם העומר ואנו מונים ממנו ולא מונים לו תקנוה בעל, וכן ברכת על דברי תורה לפי שבכל יום ובכל שעה אנו מצווים ללמוד ואם כך קודם שעה זו נצטוונו ללמוד תקנוה בעל" עכ"ל.

ולפי דבריו י"ל דאף במצוות פדיון נטע רבעי נימא הכי, דכיון דדין תורה הוא לא לפדות אלא ש"ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הילולים וגו', דהיינו דהתורה קידשה את פירות השנה הרביעית, לכן דין התורה של החלת הקדושה חל מיד בשנה הרביעית כשנכנסה, ולא כל זמן שיברך מברך הוא אחר שחל דין תורה במצוה זו שעושה, [ולא חשו לכך שעומד אדם לפדות בבין השמשות דר"ה של רביעית דיו"ט הוא וכן א"א לצמצם] ולכן שפיר פסק הרמב"ם לשיטתו לברך ב"על

פדיון" כשאר כל המצוות שחיובם התחיל לחול, ונמשך אחריו השו"ע לשיטתו במה שכתב בכסף משנה בביאור מטבע הברכות, וע"ע בנחל איתן (סי' ה' ס"ג) וליקוטי שושנים (עמ' תרצ"ד).

והשתא דאתינן להכי נציין את שאר דעות הראשונים בנידון וכיצד נוסח הברכה מתיישב לפי דבריהם:

דעת ר"ת – [הובא ברא"ש פ"ק דפסחים ס"י] "דכל מצוות הנעשות מיד שייך לברך עליהם על כגון על מקרא מגילה על הטבילה וכו', אבל להניח תפילין להתעטף בציצית ולישב בסוכה לאכול ולטייל כל היום ולהדליק נר חנוכה יש שיהיו במצותה וכו' עכ"ל. ומעתה מצות פדיון נטע רבעי שאין שיהיו במצוה שמיד עושה את מעשה החילול והפדיה שפיר מברכין לדידיה ב"על".

דעת ריב"א [הובא ברא"ש שם] והרמב"ן בפסחים [ז' ע"ב] ור"י בן פלט [הובא בספר המכריע שהסכים לדבריו]: "דמצוה דאפשר לעשות ע"י שליח מברך על אבל מצוה שהוא בעצמו צריך לעשותה צריך לברך בלמ"ד", ולפי"ז כיון דמצות פדיון רבעי אינה מוטלת בדוקא על בעל העץ ושיך למנות שליח, שיקים את מצות הפדיון בעציו שפיר מברך "על פדיון" וכו' דאין מוטלת עליו בפרט.

ובדברי המאירי [בחדושי לפסחים דף ז' ע"ב] יש ארבעה טעמים לחילוק הברכות שרק אם כולם מתקיימים מברך וז"ל: "הא כל שיש בו ארבעה תנאים אלו ר"ל שהיא מצוה ולא רשות ולהוציא שחיטת חולין וכן שנעשית ע"י מי שאותו מעשה מוטל עליו ולאפוקי מילת בן חבירו ושהברכה עוברת לעשייתה עיקר המצוה לאפוקי לולב ונטילת ידיים שהמעשה תכף לברכה ולהוציא את הביעור מברך בלמ"ד עכ"ד ע"ש.

ז. נטע רבעי בחו"ל

נחלקו הראשונים אם דין נטע רבעי נוהג בחו"ל, דעת הרמב"ם [פ"י ממאכ"א הט"ו] דאין דין נטע רבעי נוהג בחו"ל כלל, דעת התוס' [קידושין נ"ד ע"ב ד"ה למאן] והר" יונה [ברכות כ"ד ע"ב] והרשב"א [שם ד"ה ולענין] והרא"ש [ברכות רפ"י] והגאונים [הובאו בטור וברמב"ם] דדין נטע רבעי נוהג אף בחו"ל, אלא שהם סוברים שרק בכרם זה נוהג ולא בשאר האילנות, ועיין ביאור מחלוקתם בדברי ר"ח הלוי מבריסק בחידושי לרמב"ם שם שהבאנו בסי' הבא אות ג' האם ההלכה למשה מסיני דעולה בחו"ל הויה דין נפרד או הרחבת דין תורה אף לחו"ל ע"ש.

וטעמו של הרמב"ם מבואר שם בדבריו ז"ל "שלא אמרו שאסור בחוצה לארץ אלא הערלה וקל וחומר הדברים ומה סוריא שהיא חיבת במעשרות ובשביעית מדבריהם אינה חיבת בנטע רבעי חוצה לארץ לא כל שכן שלא יהא נטע רבעי נוהג בה" וכתב הרמב"ן [בחידושי לר"ה דף י' ע"א ד"ה ובודאי] שזה ק"ו שאין עליו תשובה ע"ש.

טעם נוסף לדברי הרמב"ם הביא הרשב"א [בתשובות המיוחסות סי' קל"ו והובא בב"י] דכיון דבקיודושין [נ"ד ע"ב] למדו רבעי מעשר שני בגזרה שוה קדש קדש להכי השוום להדדי דמה מעשר שני אינו נוהג בחוצה לארץ אף הרבעי אינו נוהג בה".

ונראה להטעים דברי הרשב"א דהנה כל דין נטע רבעי נלמד מהפס' ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קדש הילולים, והלולים הוא לשון הלל והודאה, וכמו שנתבאר בספרי דמעיקר הדין היה צורך להעלות את פירות ההילולים לירושלים ולתתם לכהן כביכורים, ואף אח"כ שנפדים הם לבעלים מ"מ צריך להעלותם ולאוכלם בקדושה בירושלים, להכי דוקא במקום שיש חיוב עליה לירושלים שייך דין זה אך בחוצה לארץ שלא שייך לחייב הדר בקצה העולם לעלות לירושלים כל זמן שיש לו מעשרשני ונטע רבעי להכי לא אמרה תורה דין זה במקום ההוא.

ויש לציין רק שאותם דעות שציין הב"י דס"ל שנוהג רבעי בחו"ל בכרם הם כשיטת השאלות [שאלה ק'] הסובר שרק בכרם שלם דהיינו שתיים כנגד שתיים ואחד יוצא זנב נוהג רבעי בחו"ל. אך דעת הרמב"ן [בחידושי לר"ה דף ט' ע"ב] דדחה שיטת השאלות וס"ל שלא רק בכרם שלם נוהג רבעי אלא אף בגפן יחידי ע"ש, והדעה שהובאה בשו"ע היא דעת ר"י [רבינו יצחק הזקן] שהובאה ברבינו יונה שם דס"ל שלא רק בכרם אלא דבכל האילנות כולם נוהג דין נטע רבעי בחו"ל, והוכיח רבינו יונה כדבריו אך סיים דהעולם נוהגים כהגאונים.

ודעת השו"ע שפסק בסתם כדעת המחמירים וכיש כדעת הרמב"ם, נראה משום שכך היא דעת רוב הגאונים הסוברים להחמיר בדין נטע רבעי בחו"ל, ואת דעת הרמב"ם הביא ביש משום דיחידאה הוא, אלא שקשה ע"ז, דאמאי לא פירש הרמ"א דרק בכרם נוהג רבעי בחו"ל וסתם נטע רבעי, ומשמע דפסק כדעת ר"י, והלא אף ר"י יחידאה הוא ואמאי העדיפו על פני הרמב"ם או הרמב"ן, ואמנם בספר ערך ללחם [למהריק"ש, וכ"כ בנהר מצרים בשלולית הנהר אות ח'] רצה להגיה בדברי השו"ע כרם רבעי, אך דבריו צ"ע שכתב דהכל מודים שאין נטע רבעי נוהג בחו"ל והלא דעת ר"י כן [וכן הקשה באוצר תשובות ערלה עמ' קל"ו].

ולכן ביאר השער המלך [פ"ט מהל' מעשר שני] דעת השו"ע דס"ל לפסוק בסתם רבעי כדעת ר"י הזקן שהביא ב"י דס"ל שאין נטע רבעי נוהג בחו"ל משום שלא אמרינן כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל בכל מקום אלא רק היכא דאתמר איתמר כמו בצלף. ובפרט נראה שהעדיפו על פני שאר הראשונים משום שהביא בב"י לראיתו מהגמ' בקידושין [ל"ט ע"א] דגבי כלאים לא אמרו דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל, ולא ציין שם בב"י מי שדחה לראיתו זאת ע"ש. **אלא** דהקשה שם השער המלך [וכן הקשה השואל בשו"ת שאילת יעבץ ח"ב סי' י"ט, וגם בס' שרשי הים ח"ב דף קמ"ו וכ"מ גם מביאור הגר"א כאן] דשיטת השו"ע בזה סותרת לדבריו בבית יוסף לסעיף י"ז, ששם הביא לדברי הרא"ש הסובר

שאינ מרכיב ומברך חייב בערלה בחו"ל, ומחזק שיטתו ממש"כ הרמב"ן דבמרכיב פסקינן כר"א בן יעקב דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל, ולכאורה כיצד נקט שם השו"ע כלל זה הלא שיטתו שאין אומרים כלל זה בכל מקום אלא רק היכא דאיתמר בגמ', ובגמ' הרי לא קאמר כלל זה לקולא גבי מברך ומרכיב, ומדוע שם פסק כדברי הרא"ש להקל כדכתב בשו"ע להדיא "משום דמברך ומרכיב אינו חייב בערלה אלא בארץ אבל לא בחוצה לארץ" וע"כ דזהו טעמו כדביאר בב"י.

ובשו"ת בית דוד [לרבי יוסף דוד סי' קמ"ז] כתב דשאני הכא דבא שו"ע לישב מנהג העולם לכן נמשך אחר דברי הרא"ש, אך לולי מנהג העולם היה פוסק כר"י דלא אמרינן לכללא דכל המיקל וכו', וכן דקדק ממה שהביא השו"ע כל המשא ומתן אע"פ שדרכו להביא לסיכום ההלכות. ודבריו מתחזקים ממה שהתחיל השו"ע את ההלכה שם בלשון "אף על פי שמנהג עובדי אדמה להברך" וכו' משמע דמשום מנהגא הוא דנחית לה להליץ בעד מנהגים, וכך ממש"כ אח"כ "ויש למצוא היתר גם לבני א"י" דמלשון גם מדויק דאף דבריו הראשונים היו "מציאת היתר" לבני חו"ל ולא שעת דין וההלכה. [ומכאן חזינן תוקף ענין המנהגים עד כמה משכן עצמו השו"ע לסייעם].

ולפי"ז מובן ג"כ מדוע בסעיפים כ"ב כ"ד החמיר השו"ע בספק ערלה בחו"ל על אף שהקיל בסעיף י"ז דלאו שורת הדין היא אלא ביאור המנהג. ויש להוסיף דשם בסעיף י"ז נסמך גם על כך ש "משנת ר"א בן יעקב קב ונקי" ולכך התיר, אך לאו בכל מילתא משמע התם שיתיר משום כללא דכל המיקל בארץ וכו' ויסתור למה שפסק כאן כדברי ר"י אלא ר"א ב"י סייעו לפסוק שם כן.

עוד חילוק מבואר מדברי הישועות מלכו [פ"ט ממעש"ש ה"א] ושו"ת בית שמואל [או"ח סי"ג] דדוקא באופן שהנידון הוא על מקרה מסוים כמברך ומרכיב, שם שייך הכללא דכל המיקל אף לדברי השו"ע, אך באופן שנפסקה ההלכה על סוג מסוים כהך דפסקינן "נטע" רבעי, א"כ בכה"ג ל"ש לומר כל המיקל, ונראה דסברתם משום דמ"ד נטע סותר למ"ד כרם רבעי, דלמ"ד כרם סוגי שאר כל הנטיעות פטורה מרבעי וכיון דפסקינן דבכל הנטיעות בארץ שייך רבעי אף בחו"ל, אי פטרינן בכולהו פטרינן דזה הסוג שעליו נידון דינא דרבעי, משא"כ באופן מסוים שייך לומר שבארץ יחמירו בו ובחו"ל יקילו בו ודו"ק.

מדור שו"ת

שאלות שנשאלו בבית ההוראה
שע"י המכון למצוות התלויות בארץ

הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א
חוקר תורני ראשי ומנהל תחום
פסיקה הלכתית של המכון

שאלה: נתבקשתי ע"י אחד הלמדנים להמציא לו מקורות לדין פרוטה חמורה.
תשובה: הנה דין זה שמעשר שני שאין בו שוה פרוטה אינו מתחלל על המטבע
מבואר בב"מ (נג:) ולמדו כן מהפסוק (ויקרא כז, לא) ואם גאל יגאל איש ממעשרו ולא
כל מעשרו פרט למעשר שני שאין בו שוה פרוטה. והעצה לחלל אותו על פרוטה
חמורה שכבר חיללו בה מעשר שני ודאי שהיה בו שו"פ מבוארת בגמרא שם (ב"מ דף
נב:) אמר רבי חזקיה מעשר שני שאין בו שוה פרוטה אומר הוא וחומשו מחולל על
מעוה ראשונות ומובא ברמב"ם (פ"ה מהל' מעש"ש ה"ה). וכן כתב בשו"ת זית רענן
ח"ב יו"ד סי' כה והובא דעתו בארץ חיים סיתהון (יו"ד סי' שלא) וכן כתב החזו"א
(דמאי סי' ג ס"ק יג). ורצוי שבפעם ראשונה יחלל על פרוטה שבמטבע מפירות
שדרגת חיובם גבוהה כגון תירוש ויצהר שגדלו אצלו וכמבואר בספר קצירת השדה
להרש"ז רווח שליט"א (פרק יד הלכה ה בהגהה). וע"ש שכך היה מורה ובא מרן
החזו"א זצ"ל.

שאלה: פסיפלורה קרוב לגפן יחידי, האם יש חשש של איסור כלאי הכרם.
תשובה: הפסילורה נחשב כפרי אדמה לכל דבר כמבואר בשו"ת חלקת השדה הלכות
ערלה (סי' טז - יז) ועיקר הטעם משום שנותן פריו בתוך שנת זריעתו מגרעין [וראה
שם עוד כמה סניפים]. וממילא נוהג בה דין כלאי הכרם, ובגפן יחידי צריך להרחיקו
מהגפן שיעור ו' טפחים שזה 60 ס"מ ואם נטעו הפסילורה תוך שיעור זה נאסר גם
הפסילורה וגם הענבים. אמנם כל עוד לא ידעו את ההלכה מותר לעקור מיד

הפסיפלורה לפני שיתרבה שיעור 1/200 ולא נאסר הפסיפלורה [וכמבואר בשו"ת חלקת השדה ח"א הל' כלאים סי' י]. ולכן אם עקר מיד את הפסיפלורה ניתן אח"כ לנטוע אותה שוב הרחק מהגפן בשיעור הראוי [בגפן יחידי 60 ס"מ ובכרם 2.40 מ']. ויש לדאוג שהפסיפלורה לא יפנה ויתפשט לכוון הגפן אלא לכוון הנגדי שלא יוצר מצב של עירבוביה.

שאלה: האם מותר לנטוע כרם בשדה של פסיפלורה שנוצרו בו קרחות של דונם וחצי.

תשובה: הנה הפסיפלורה נידונה כפרי האדמה לכל דבר וכמו שכבר כתבנו כמה פעמים וכמבואר בשו"ת חלקת השדה (מ"א הל' ערלה סי' טז-יז) אי לכך לנטוע הכרם בסמיכות לפסיפלורה אסור משום כלאי הכרם וצריך להרחיק הכרם מהפסיפלורה במרחק של 2.40 מ' והיות שהפסיפלורה הוא פרי שדרכו להתפשט מאד יש לדאוג שהפסיפלורה לא תפנה לכיוון הכרם אלא לכיוון הנגדי.

שאלה: נענע וריחן שנשתלו סמוכים זה לזה, האם יש בזה חשש איסור כלאים.

תשובה: דין כלאי זרעים אינו נוהג אלא במינים שהם מאכל אדם או מאכל בהמה אבל בשאר צמחים כגון לנוי או לבשמים או לרפואה אין נוהג בהם דיני כלאי זרעים וכמבואר ברמב"ם הלכות כלאים (פ"א ה"ד). והנה הנענע מוגדר לכאור' כמאכל אדם היות שכמה עדות נוהגות לאכול עלי הנענע כסלט. אכן עיין בשו"ת חלקת השדה ח"א איסור כלאים סי' ט שנקט להתיר בנענה עי"ש דבריו באורך. ובענין הריחן קיים שני סוגים הריחן התימני שאינו מאכל אדם וגם דינו כעץ וממילא לא שייך בו כלל דין כלאי זרעים אבל יש עוד סוג ריחן הנקרא ריחן הבאזילי שהוא צמח וגם נאכל אצל כמה עדות כסלט או שמשתמשים בו כתבלין לכן בסוג ריחן זה נוהג בו דין כלאי זרעים ויש להרחיקו מהנענע מרחק 30 ס"מ.